

DOI: 10.17951/et.2022.34.9

Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska

UMCS Lublin

ORCID: 0000-0003-0008-8690

e-mail: stanislaw.niebrzegowska-bartminska@mail.umcs.pl

Jerzy Bartmiński i jego program nauki otwartej

Jerzy Bartmiński's programme of open scholarship

Profesor Jerzy Andrzej Bartmiński urodził się 19 września 1939 roku w Przemyślu – jak sam zwykł podkreślać – w rodzinie robotniczej, kolejarskiej, wielodzietnej, o tradycjach chłopskich (po mamie Franciszce Zajęc) i urzędniczo-ziemiańskich (po dziadku Michale i babce z Krasnopolskich Wójcickiej). Pierwsze sześć lat dzieciństwa i jednocześnie wojny spędził wraz z matką i dwoma starszymi braćmi na plebanii swojego wuja Floriana Zajęc w Bączalu Dolnym pod Jasłem. Kolejne lata życia związane były już z Kruhelem, gdzie, na wzgórzu, obok małego kościółka i z widokiem na cały Przemyśl, znajdował się dom jego rodziców – Franciszki i Mieczysława Bartmińskich. Tu właśnie w wielokulturowym Przemyślu uczęszczał najpierw do szkoły podstawowej, a potem do Liceum Ogólnokształcącego im. Morawskiego. Po zdaniu matury stanął przed dylematem, jaką drogę życiową wybrać: Politechnikę we Wrocławiu, kinematografię w Pradze (chciał być operatorem kamery) czy studia polonistyczne w Lublinie. Ostatecznie zdecydował się na to ostatnie i podjął studia na kierunku filologia polska na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej. Utwierdziła go w tym przekonaniu pasja do literatury i języka zaszczipiona przez Wiktora Wlazłę, licealnego nauczyciela języka polskiego.

W latach studenckich (1956–1961) szczególnie interesował się literaturą staropolską, romantyzmem i literaturą współczesną – wielokrotnie z lubością, z pamięcią i z zachwytem dla kunsztu poetyckiego słowa cytował różne utwory (ostatnio, jeszcze niedawno, bo na weselu swojego

wnuka Łukasza zadziwił zebranych świetną znajomością dużych partii „Pana Tadeusza” – tym razem wybrał stosowny do okoliczności fragment o spotkaniu Tadeusza z Zosią). Jako student aktywnie uczestniczył w studenckim ruchu naukowym – działał w Studenckim Kole Naukowym Językoznawców UMCS, którego był także wieloletnim opiekunem. Pod jego opieką pozostawało pismo „Językoznawca”, na łamach którego debiutowali późniejsi wybitni językoznawcy i literaturoznawcy polscy (Stanisław Bąba, Jan Miodek, Adam Kulawik, Wojciech Rzepka, Bogdan Walczak) i lubelscy (Jan Adamowski, Barbara Boniecka, Stanisław Grabias, Czesław Kosyl, Piotr Krzyżanowski, Jan Mazur, Anna Pajdzińska, Jerzy Święch, Ryszard Tokarski, Maria Wojtak). Tu debiutował też i on sam. Jako student był laureatem I nagrody na Ogólnopolskim Zjeździe Polonistów we Wrocławiu w 1960 roku (wyróżniono wówczas jego pracę o metaforyce wierszy Awangardy Krakowskiej, tekst artykułu został opublikowany w „Annales” UMCS). W 1961 roku był współorganizatorem w Lublinie Studenckiego Zjazdu Naukowego, na którym zgłosił projekt opracowania słownika gwary studenckiej. Studia zwińczył pracą magisterską *Gwara w twórczości Adolfa Dygasińskiego*, przygotowaną w 1961 roku pod kierunkiem profesora Pawła Smoczyńskiego.

Późniejsze, a w zasadzie można rzec, całe swoje dalsze życie związał z Lublinem i z UMCS-em, traktując zarówno miasto, jak i Uniwersytet jako swoją małą ojczyznę – jak mawiał, dlatego że właśnie tutaj znalazł coś, czego życzył każdemu – porozumienie: nie tylko naukowe, ale też i życiowe ze względu na trwałe, wieloletnie przyjaźnie (z Michałem Łesiwem, swoim nauczycielem akademickim oraz Jerzym Święchem, z którym zaczął studia i pracę)¹.

Bezpośrednio po ukończeniu studiów został zatrudniony jako asystent (w kolejności jako adiunkt i docent) w Zakładzie Języka Polskiego i prowadził zajęcia z gramatyki opisowej współczesnego języka polskiego, kultury języka oraz historii języka; w latach 1972–1982 – też wykłady w podyplomowym Studium Logopedii. W 1971 roku obronił pracę doktorską *O języku literatury ludowej Lubelszczyzny*, napisaną pod kierunkiem profesora Leona Kaczmarka, ówczesnego kierownika Zakładu. W wersji zmodyfikowanej w 1973 roku rozprawa ta, opublikowana przez Ossolineum jako monografia *O języku folkloru*, była żywo dyskutowana w czasie spotkania w 1974 roku w Słupsku (zapis dyskusji ukazał się na łamach „Literatury Ludowej” w 1976 roku)².

¹ Wspomnienia J. Bartmińskiego z tych i innych czasów zob. <https://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/jerzy-bartminski-1939-2022/#zycie-prywatne> (dostęp: 19.08.2022).

² Stenogram dyskusji nad książką odbytej na dorocznym zjeździe Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza w 1974 r. w Słupsku, podczas której wypowiedzieli się: Czesław

W 1978 roku habilitował się na podstawie rozprawy *O derywacji stylistycznej. Gwara w funkcji języka artystycznego* i został zatrudniony w macierzystym instytucie na stanowisku docenta. Po przekształceniu w 1991 roku Zakładu Języka Polskiego w Instytut Filologii Polskiej pracował w nim do 2009 roku, a więc do emerytury (w latach 2009–2015 uzyskał dodatkowe zatrudnienia na 1/3 etatu ze względu na realizację grantu słownikowego).

Od roku 1975 na wiele lat Jerzy Bartmiński związał się ze środowiskiem wrocławskim, w szczególności z profesorem Czesławem Hernasem, który umacniał go w przekonaniu, że warto zajmować się językiem formuł pieśniowych. We Wrocławiu uczestniczył w cyklicznych uniwersyteckich spotkaniach folklorystów z udziałem Rocha Sulimy, Doroty Simonides, Włodzimierza Pawluczuka, Jolanty Ługowskiej i innych. W roku 1975 został członkiem redakcji czasopisma „Literatura Ludowa” (i był nim nieprzerwanie przez 47 lat, a więc do końca swoich dni). Zachęcony przez Mieczysława Klimowicza i Czesława Hernasa włączył się w działania Centralnego Programu Badań Podstawowych 08.05 „Polska kultura narodowa, jej tendencje rozwojowe i percepcja” – w latach 1983–1990 był koordynatorem prac w grupie tematycznej „Język a kultura” i kierował tematami „Słownik ludowych stereotypów językowych” oraz „Kartoteka polskich pieśni ludowych”. W 1985 roku zainicjował konwersatorium „Język a kultura” – z Januszem Anusiewiczem, też z innymi: Jadwigą Puzyniną, Renatą Grzegorzycową, Jolantą Maćkiewicz, Ryszardem Tokarskim, Anną Pajdzińską i swoimi najbliższymi współpracownikami był współorganizatorem konwersatoriów z cyklu „Język a kultura” (w Karpaczu, Kazimierzu, Puławach, w Lublinie³), a także współredaktorem serii o tym samym tytule. Tzw. „biała seria” wydawana była i jest we Wrocławiu. Koordynatorem serii, jej redaktorem i współredaktorem przez wiele lat był śp. Janusz Anusiewicz (historię konwersatorium J. Bartmiński opisał po wielu latach w artykule opublikowanym na łamach jubileuszowego numeru serii „JaK”, zob. Bartmiński 2008a). Równoległe materiały z organizowanych przez siebie konwersatoryjnych spotkań publikował w roczniku „Etnolingwistyka” (którego był pomysłodawcą, założycielem, a przez trzydzieści lat (1988–2019) – redaktorem naczelnym)⁴ oraz „czerwonej serii” Instytutu Filologii Polskiej UMCS. Seria (zainicjowana z Andrzejem Marią Lewickim, Ryszardem Tokar-

Hernas, Roch Sulima, Aleksander Bereza, zob.: *Co to jest język folkloru?*, „Literatura Ludowa” 1976, nr 4–5, s. 3–21.

³ Odwołuję się tu ogólnie jedynie do tych, które organizował lub współorganizował J. Bartmiński.

⁴ W początkowej fazie pismo było poświęcone dyskusji kwestii teoretycznych, publikowaniu nowych materiałów ludoznawczych i szukaniu formuły redakcyjnej i metodologicznej dla słownika stereotypów. Wkrótce stało się platformą dyskusji na temat ogólnych problemów lingwistyki kulturowej.

skim, Anną Pajdzińską i Janem Adamowskim) przyniosła dyskusje na temat podstawowych problemów współczesnej lingwistyki: derywacji (Der 1981), konotacji (K 1988), językowego obrazu świata (JOS 1990), punktu widzenia (PWwJiK 2004; PWwTiD 2004), podmiotu (PwJiK 2008), definiowania (ODiD) i profilowania pojęć (PP 1993; PwJiT 1998), tekstu (TPT; TAI) oraz semantyki nazw wartości (NW 1993; JwKW 2003; WJOSiS 2012–2019).

W 1991 roku został profesorem nadzwyczajnym, a w 1997 roku – profesorem zwyczajnym. W roku 1992 objął funkcję kierownika Zakładu Teknologii i Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego i był nim do roku 2009; w latach 2009–2015 pełnił funkcję kierownika Pracowni „Archiwum Etnolingwistyczne” UMCS. W 2008 roku został kierownikiem *Zespołu Etnolingwistycznego UMCS/IS PAN ds. Słownika stereotypów i symboli ludowych* i był nim aż do śmierci.

W latach 1991–1993 pełnił też w UMCS funkcję prorektora ds. studenckich. Jako prorektor stworzył dwa nowe kierunki studiów – filologię ukraińską i białoruską, zainicjował cykl „Wykłady Otwarte UMCS” i serię, która je dokumentuje (przewodniczył radzie redakcyjnej). Był członkiem Senackiej Komisji ds. Dydaktyki i Nauczania, a w 1991 roku współzałożycielem w Lublinie Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej (w latach 1991–2001 wiceprezesem zarządu tegoż Instytutu).

W 2001 roku w swoim rodzinnym Przemysłu współtworzył Państwową Wyższą Szkołę Zawodową (obecnie jest to Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska) i tamtejszą polonistykę (w latach 2001–2004 sprawował funkcję dyrektora Instytutu Polonistyki). Bez zaleceń odgórnych i nakazów PAK-i, pieczołowicie przygotowywał i redagował sylabusy zajęć, z dumą ustawiał na półce wydawane jeszcze przed rokiem akademickim programy, których wymagał od wszystkich prowadzących zajęcia. Było to normą i dobrym obyczajem dydaktycznym.

W latach 2000–2001 pracował w Ośrodku Badań nad Tradycją Antyczną w Uniwersytecie Warszawskim. W roku 2008 podjął pracę na etacie profesora w Instytucie Sławistyki PAN w Warszawie; był twórcą (afiliowanego w Instytucie) międzynarodowego konwersatorium EUROJOS i kierownikiem pozyskanego międzynarodowego grantu „Metody analizy językowego obrazu świata (JOS) w kontekście badań porównawczych”. W Instytucie pracował do roku 2015.

Profesor Jerzy Bartmiński był wielokrotnie wybierany do wielu gremiów Polskiej Akademii Nauk. Od 1985 roku był członkiem Komisji Leksykograficznej Komitetu Językoznawstwa PAN, a w latach 1996–1998 4 komitetów PAN: Komitetu Nauk o Literaturze Polskiej PAN (i przewodniczącym Komisji ds. Folklorystyki KNoL PAN), Komitetu Słowianoznawstwa,

Komitetu Nauk Etnologicznych oraz Komitetu Językoznawstwa (członkiem tegoż Komitetu pozostawał w latach 1993–2020, od 2003 przewodniczył najpierw Komisji, potem Sekcji Etnolingwistycznej KJ). W 1999 roku powołano go do Rady Języka Polskiego przy Prezydium PAN i Komisji Dydaktycznej (członkiem RJP był do roku 2014). W 2008 roku wybrano go na członka-korespondenta, a w 2013 na członka czynnego Polskiej Akademii Umiejętności.

W 2003 roku był inicjatorem powołania Komisji Etnolingwistycznej przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów i w latach 2003–2022 nieprzerwanie jej przewodniczącym. Równolegle był także członkiem Komisji Folklorystycznej przy MKS i Euroazjatyckiej Akademii Nauk w Mińsku (Białoruś).

Od 1992 roku aż do śmierci (więc przez 30 lat) przewodniczył lubelskiemu gremium partnerskiemu *Katolischer Akademischer Auslaender Dienst* (KAAD), które przyznało pracownikom i studentom z Polski ponad 100 stypendiów na pobyty badawcze w Niemczech. W latach 1994–2003 pełnił funkcję przewodniczącego Rady Naukowej Radiowego Centrum Kultury Ludowej przy Rozgłośni Polskiego Radia w Warszawie. Przez wiele lat pozostawał członkiem Rady Programowej Radia Lublin.

Profesor Jerzy Bartmiński był aktywnym społecznikiem. Zaangażowanie obywatelskie i etos społecznika na dobre spłotły się w jego życiu. W latach 70. (wraz z żoną Izabelą, we współpracy z księdzem Franciszkiem Blachnickim) współtworzył pierwsze w Lublinie kręgi ruchu „Domowego Kościoła” (rodzinno-wspólnotowej części ruchu oazowego „Światło-Życie”). W latach 1962–1982 należał do Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego. W 1980 roku wstąpił do NSZZ „Solidarność” – był inicjatorem i współzałożycielem uczelnianych struktur związku. W grudniu 1980 roku z wyboru środowiskowego (co z dumą podkreślał, bo świadczyło to o szacunku i akceptacji środowiska uniwersyteckiego dla jego osoby) został pierwszym przewodniczącym Komisji Zakładowej „Solidarności” w UMCS (funkcję tę pełnił do maja 1981 r.). Zorganizował cykl spotkań dyskusyjnych i serię wydawniczą pod nazwą *Zawód Nauczycielski Dzisiaj* oraz „Klubu Solidarności” UMCS. Od maja 1981 do 13 grudnia 1981 roku był członkiem prezydium Zarządu Regionu Środkowowschodniego NSZZ „Solidarność” w Lublinie, też delegatem na I WZD „S” w Gdańsku (1981). W maju 1981 roku (jako członek prezydium) zainicjował ruch „Solidarności Rodzin”.

13 grudnia 1981 roku został internowany i osadzony (do końca grudnia) w więzieniu we Włodawie. W latach 1983–1989 działał w niejawnej Społecznej Komisji Nauki w Lublinie (1983–1989), która przyznawała stypendia naukowe i inspirowała powstanie kodeksu etycznego pracownika naukowego. Pod pseudonimem Andrzeja Świdnickiego wydał śpiewnik *Ojczyzno ma*

(1987, 1988). W 1985 roku był jednym z założycieli Klubu Katolickiego w Lublinie, do 1987 roku też członkiem zarządu i przewodniczącym Sekcji Rodzin. W 1989 roku wszedł w skład Komitetu Obywatelskiego Lubelszczyzny (1989–1990). Należał do inicjatorów ruchu „Solidarność Rodzin”, który stawiał sobie zadanie m.in. odbudowania „łańcucha rąk dobrej woli” w Polsce. W latach 1992–2003 przewodniczył Fundacji Ruchu SR, dążąc – zgodnie z zadaniami statutowymi Fundacji – do wyrównywania szans edukacyjnych i pomocy uczącej się młodzieży (również i z własnych środków fundował takie stypendia). W latach 1990–2005 był kolejno członkiem: ROAD, Unii Demokratycznej i Unii Wolności. W ostatnich latach związał się z ruchem Szymona Hołowni.

Ważne miejsce w życiu Jerzego Bartmińskiego zajmowała niewątpliwie dydaktyka uniwersytecka. Dziś, podsumowując ją, wiemy, że Profesor był promotorem prawie 300 magistrów, 24 doktorów, 2 doktoratów honorowych UMCS (Nikity Tołstoja i Anny Wierzbickiej), recenzentem w licznych przewodach doktorskich, habilitacyjnych oraz profesorskich, a także częstym opiniodawcą dla Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie uprawnień instytutów i wydziałów uniwersyteckich do przeprowadzania przewodów doktorskich i habilitacyjnych. Był współautorem nowej „Podstawy programowej dla języka polskiego dla szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum” (2008).

To, co się zmieniało niejako na naszych oczach, to jego podejście do opisu języka i odwrócenie nauczania treści w uniwersyteckim kształceniu przedmiotów⁵ – realizowanie ich „od góry” (od jednostek największych, od tekstu), a nie od „dołu” (od fonemu).

Jerzego Bartmińskiego oryginalna koncepcja języka znalazła wyraz także w dydaktyce prowadzonej w kierowanym przezeń Zakładzie. Zwłaszcza jeśli chodzi o przedmiot „gramatyka współczesnego języka polskiego”, koncepcja Bartmińskiego była odwrotna do tradycyjnego toku wykładu przyjętego w tym zakresie na polonistykach. Zgodnie ze sformułowaną przez siebie definicją tekstu, Bartmiński zaliczył poziom tekstowy do poziomów języka, obok tradycyjnie wyróżnianych poziomów składniowego, leksykalnego, morfologicznego i fonologicznego. Naukę gramatyki opisowej zaczynamy zatem od owego poziomu tekstowego, zgodnie z poglądem, że tekst jest najbliższy potocznemu doświadczeniu posługiwania się językiem. Dopiero w dalszej kolejności schodzi się ku niższym, a zarazem bardziej abstrakcyjnym, warstwom języka, by cały kurs zakończyć fonologią z elementami fonetyki opisowej (w latach naszych studiów działo się to dopiero na drugim roku) (Prorok, Wasiuta 2022a: 54).

⁵ Z prof. Haliną Wiśniewską zorganizował specjalną dyskusję na temat języka polskiego jako przedmiotu dydaktyki uniwersyteckiej i powiązania dydaktyki uniwersyteckiej z kształceniem szkolnym. Tom z jego głosem na temat językoznawczego kanonu polonistycznego (Bartmiński 2000a) ukazał się drukiem w 2000 roku (zob. JPjPDU).

„Oprawą” dla polonistycznych przedmiotów językoznawczych jest „zielona seria” dydaktyczna – *Współczesna polszczyzna. Wybór opracowań* (WPWO), powstała z Jego inicjatywy i przygotowana do druku z pracownikami Zakładu Tekstologii i Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego. W ramach serii, z której korzystają nie tylko pracownicy i studenci UMCS, publikowane są zagadnienia teoretyczne ze wskazaniem literatury, podstawowa (na czas wydania tomów) bibliografia przedmiotu oraz przedruki najważniejszych tekstów niezbędnych przy realizacji tematów ze współczesnej polszczyzny⁶. Niedawno został wydany też wybór materiałów z zakresu etyki słowa (ESWO), pomocny nie tylko w dydaktyce uniwersyteckiej, ale we wszystkich działaniach publicznych.

Studenci wspominają, że był wyjątkowym dydaktykiem, z wielką wiedzą, zawsze przygotowany, dbający o prezentacje do wykładów i handouty do zajęć, ćwiczący ze studentami protokołowanie zajęć, otwarty na studenta jako partnera spotkania w dialogu (nic więc dziwnego, że na tzw. zajęcia „wybierane” trudno było się do niego dostać, choć był dydaktykiem wymagającym). Nadzorował i hospitał zajęcia pracowników, doradzał w wyborze treści i metod dydaktycznych, zasadzał pracowników i doktorantów obok siebie na egzaminach, słowem – uczył i radził, dyskutował i krytykował, ale też chwalił. Często robił to w ramach poniedziałkowych spotkań, które każdy z nas, jego podwładnych pamiętał od początku swojego zatrudnienia. Koledzy z innych zakładów (i pracownicy z innych ośrodków) zazdrościli nam tych stałych posiedzeń, podczas których można było dyskutować o dydaktyce, prezentować części doktoratów i habilitacji, wystąpień konferencyjnych oraz dzielić się przeczytanymi lekturami. Udział w poniedziałkowych zebraniach, określanych od lat mianem „seminarium etnolingwistycznego” (bo brali w nich udział także stypendyści, którzy garnęli się do J. Bartmińskiego)⁷, był obowiązkiem, ale i dobrą szkołą dydaktyki oraz sposobu uprawiania nauki. W kalendarzu akademickim rezerwowaliśmy sobie zawsze wolne poniedziałkowe przedpołudnia – i znając nasze zwyczaje, nikt z planistów nie układał nam w tym czasie zajęć.

Za pracę naukową, społeczną i dydaktyczną Profesor był wielokrotnie nagradzany. Otrzymał siedem nagród Ministra Nauki i Szkolnictwa

⁶ Przez Martę Nowosad-Bakalarczyk i Annę Orłowską został przygotowany do druku tomik poświęcony morfologii – ze względu na brak środków dotychczas niewydany.

⁷ W ciągu ostatnich 10 lat w zespole etnolingwistycznym J. Bartmińskiego na stypendiach i stażach przebywało łącznie kilkadziesiąt osób (a były to pobyty roczne, półroczne, trzymiesięczne, miesięczne lub kilkudniowe). Chodzi m.in. o stypendia Artes Liberales, Kasy Mianowskiego, delegacje własnych uniwersytetów lub pobyty finansowane przez UMCS.

Wyższego (1971, 1974, 1979, 1987, 1997, 2010, 2012). Za osiągnięcia w dziedzinie badań nad folklorem przyznano mu nagrodę „Polskiej Sztuki Ludowej” (1988), Nagrodę im. Oskara Kolberga (1991), Nagrodę im. Glogera (1998) oraz Nagrodę Premio Internazionale Etnologici w Palermo. Za stworzenie w Lublinie ośrodka badań nad folklorem w 1997 roku uzyskał Nagrodę „Akcentu”. W 1987 roku wraz z zespołem otrzymał Nagrodę Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego za tom *Kolędowanie na Lubelszczyźnie*. W 1997 roku (z zespołem etnolingwistycznym) został uhonorowany Nagrodą Ministra Kultury i Sztuki za *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, t. 1. *Kosmos*, z. 1. *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, którego był pomysłodawcą i redaktorem. W 2010 roku (z S. Niebrzegowską-Bartmińską) odebrał Nagrodę Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego za podręcznik akademicki *Tekstologia*; w 2012 roku – 2 nagrody zespołowe za monografię *Lubelskie*, wydaną w ramach serii *Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały* – Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz Maria Curie Prize. Za pracę naukową, dydaktyczną i społeczną został odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (2014), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1999), Złotym Krzyżem Zasługi (1989). Otrzymał również liczne odznaczenia: Srebrny Medal „Zasłużony Kulturze Gloria Artis” (2016), Nagrodę Polcul Foundation (1989). W 2016 roku przez Prezydenta RP został uhonorowany Medalem „Zasłużony dla Polszczyzny”.

Dorobek naukowy Profesora Bartmińskiego jest bardzo bogaty i obejmuje prawie 700 pozycji – informuje o tym najnowsza *Bibliografia adnotowana dorobku naukowego Profesora Jerzego Bartmińskiego* (Łaszkiwicz, Niebrzegowska-Bartmińska, Nowosad-Bakalarczyk, red., 2022)⁸. Na twórczość naukową Profesora składa się 14 książek, kilkadziesiąt prac pod redakcją, w tym opracowywanych zespołowo seryjnych dzieł takich, jak *Słownik stereotypów i symboli ludowych* (SSiSL) czy *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* (LASiS), także liczne artykuły i rozprawy, teksty materiałowe, hasła

⁸ Informacje na temat dorobku J. Bartmińskiego można też znaleźć w innych, wcześniej opublikowanych bibliografiach: Maksymiuk-Pacek, Niebrzegowska-Bartmińska (red.) 2009; Maksymiuk-Pacek, Niebrzegowska-Bartmińska (red.) 2013; Michalec, Drozdowski, 1999; zob. też. Niebrzegowska-Bartmińska, Nowosad-Bakalarczyk, Wasiuta (red.) 2022. Sylwetka J. Bartmińskiego prezentowana była kilkakrotnie – przy okazji omawiania dorobku lubelskiej szkoły etnolingwistycznej, której był twórcą (Grzegorzczkova 1995; Tolstaja 1993, 2005; Zinken 2009, 2015; Underhill 2013; Vaňková 2010, 2016) i z okazji jubileuszów: Adamowski, Niebrzegowska 1999; Piekarczyk, Szadura 2017; Abramowicz 2019; Antropov 2019; Berezovič 2019; Chlebda 2015; Judin 2019; Vinogradova 2019; Żmigrodzki 2019. Wspomnienie o Profesorze Bartmińskim przynoszą teksty, które ukazały się w ostatnich miesiącach: Prorok, Wasiuta 2022a,b; Karwatowska 2022; Kljaus 2022; Nowosad-Bakalarczyk, Szadura 2022; Underhill 2022.

słownikowe, recenzje i omówienia oraz teksty okolicznościowe. Prace J. Bartmińskiego ukazywały się w językach: polskim, angielskim, francuskim, niemieckim, litewskim, rosyjskim, ukraińskim, białoruskim, czeskim i serbskim.

Z wykształcenia był polonistą i językoznawcą, ale zakres jego prac badawczych daleko wybiega poza ściśle wyznaczone tradycyjne ramy filologii i lingwistyki. Jako zwolennik nauki „otwartej” z dużą odwagą wyznaczał nowe kierunki i metody, projektował tematy badawcze, łącząc solidność przygotowania bazy materiałowej dla własnych i zespołowych analiz z trafnością formułowanych wniosków i uogólnień.

Efektywną działalność naukową Jerzy Bartmiński rozpoczął już w okresie studiów, gdyż w 1959 roku na łamach „Językoznawcy” (w dwóch kolejnych numerach) opublikowane zostały jego komentarze do tekstów gwarowych ze wsi Horyszów Polski w powiecie zamojskim (Bartmiński 1959a) i Skowieszyn koło Puław (Bartmiński 1959b) oraz współautorski artykuł *O stylizacji gwarowej w „Pokładzie Joanny” Gustawa Morcinka* (Bartmiński, Buczyński i in. 1959), traktujący o stosunku języka powieści do gwary śląskiej i o kryteriach doboru cech gwarowych przez Morcinka.

Pierwsze prace lubelskiego językoznawcy dotyczyły szeroko pojętej dialektologii. Intensywnie prowadzone przez szereg lat terenowe eksploracje, których tak naprawdę nigdy nie zaniechał, znalazły odzwierciedlenie w pracach zespołowych, takich jak *Słownik gwar polskich PAN*⁹, czy w nieopublikowanym dotąd *Atlasie gwar Lubelszczyzny*. Stały się one podstawą licznych gwaroznawczych studiów szczegółowych (indywidualnych i współautorskich). Ich zwieńczeniem są nowatorskie ustalenia na temat podziału gwar Lubelszczyzny jako obszaru z trzema dominantami: małopolskim, mazowieckim i wschodnim pasem gwar kresowych (Bartmiński 1973a; Kaczmarek, Bartmiński, Mazur 1978; Bartmiński, Mazur 1978). Z dialektologicznych zainteresowań J. Bartmińskiego zrodziły się także prace dotyczące stylizacji gwarowej w literaturze polskiej, które miały zarówno swój wymiar szczegółowy, ale też co ważniejsze, doprowadziły do ustaleń ogólniejszych, dokładniej do odtworzenia generalnych mechanizmów dialektyzacji i przedstawienia ewolucji w stosowaniu tego rodzaju stylizacji (Bartmiński 1962).

Eksploracje terenowe w sposób zasadniczy zaważyły na folklorystycznych (dokładniej stylistycznych i genologicznych) zainteresowaniach Jerzego Bartmińskiego. Można powiedzieć, że ten zakres badań, tak ściśle związanych z bezpośrednim kontaktem z drugim człowiekiem, bo przy zetknięciu się z nim w przestrzeni wzroku i głosu, to jedna z ważniejszych

⁹ Do *Atlasu gwar polskich PAN* J. Bartmiński opracował ok. 49 tysięcy fiszek na podstawie materiałów samodzielnie zebranych w terenie.

życiowych pasji Profesora. Tematem niejako wyjściowym, realizowanym z inspiracji Marii Renaty Mayenowej, stał się język folkloru. Z samą Mayenową i środowiskiem skupionym wokół jej osoby w Instytucie Badań Literackich w Warszawie – z Andrzejem Bogusławskim, Teresą Dobrzyńską, Anną Wierzbicką – J. Bartmiński związał się na dobrych parę lat – kontakty te rzutowały na późniejsze pasje tekstologiczne Profesora.

Dokumentowane teksty (z jednej strony – zgodnie z praktyką dialektologów rozmowy i relacje potoczne, z drugiej zaś, interesujące głównie folklorystów, pieśni, bajki, opowieści, pieśni, przysłowia itp.) pozwoliły J. Bartmińskiemu na podjęcie konfrontatywnych badań języka folkloru na tle gwary potocznej i udokumentowanie w monografii *O języku folkloru* (1973a) tezy, że język folkloru ma status swoisty, że jest stylowym wariantem gwary, który kontrastuje z mową potoczną i ma zasięg ponaddialektalny i interdialektalny. Publikacja szybko stała się przedmiotem żywego zainteresowania badaczy polskich i zagranicznych (np. Jamesa Bailey’a).

Badania nad różnymi aspektami języka folkloru Jerzy Bartmiński prowadził stale i zamiłowaniem, podejmując – poza problemem stosunku języka do gwary – także kwestie związków języka z muzyką, zagadnienia oralności i formułczości, spójności tekstu, struktury incipitu i wiele innych. Problemy te, jakże zróżnicowane, szeroko otwierały mu drzwi także na inne dziedziny, w szczególności tekstologię i etnolingwistykę.

Na specjalną uwagę zasługują prace Profesora dotyczące folkloru pieśniowego Lubelszczyzny, które po 50 latach żmudnych terenowych penetracji znalazły zwieńczenie w postaci dzieła pn. *Lubelskie*, opracowanego zespołowo i wydanego w ramach serii *Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały* (2011), umownie przez folklorystów – nie bez powodu – określanego mianem „Nowego Kolberga”. Dzieło to, obejmujące sześć części (i zawierające ponad 7000 pieśni, ich wariantów i melodii, komentarze na temat poetyki, struktury i sytuacji wykonawczej tekstów), jest monumentalnym pomnikiem kultury ludowej Lubelszczyzny, wyrazem szacunku dla prostego człowieka, nosiciela polskiej kultury ludowej, „pieśni” jego życia, otaczającego go świata i wartości, jego potrzeb estetycznych i artystycznych. Są w monografii *Lubelskie* pieśni i obrzędy doroczne, pieśni i obrzędy rodzinne, pieśni sytuacyjne i powszechne, stanowe i zawodowe, a także muzyka instrumentalna i sylwetki najważniejszych udokumentowanych wykonawców (Bartmiński, red., 2011).

Ulubionym gatunkiem Profesora od lat pozostawała niewątpliwie kolęda. Z lubością zajmował się różnymi jej aspektami (typologią, semantyką, funkcjami i innymi), z podobną pasją studiował zarówno „parateksty”, tj. kolędy z pogranicza wschodniego (z okolic Przemyśla i Chełma), jak też utwory spod Zamościa, Lubartowa czy Puław. Poza licznymi studiami i szkicami,

wyborami materiałów terenowych, kołębom poświęcił też specjalny zbiór pn. *Polskie kołędy ludowe*, który opublikował w 2002 roku w krakowskim wydawnictwie „Universitas”¹⁰.

To, co szczególnie ważne w kontekście badań nad folklorem, to fakt, że Profesor Bartmiński miał wyjątkowo dobrą pamięć do swoich informatorów, do ich twarzy, głosu i gestów. Po latach dobrze pamiętał pierwsze i kolejne spotkania z ludźmi, niekiedy do tych samych osób jako kopalni wiedzy powracał, by prowadzić wywiady na nowe tematy. Można powiedzieć, że zachwycał się ludźmi, umiał wsłuchiwać się w to, co mówią i z nimi rozmawiać¹¹, podziwiał ich i szanował (nas, młode studentki poruszało m.in. to, że przy powitaniu całował spracowane ręce wiejskich kobiet). Potem po latach z pamięci cytował pozyskane od ludowych informatorów teksty pieśni, bajek i opowieści, sam je chętnie wykonywał – np. przy okazji towarzyskich biesiad konferencyjnych śpiewał ponad 30-strofową *Balladę o Krawczyku* (opartą na motywie śmierci Ludgardy, niewiernej żony Przemysła II), a podczas uniwersyteckich spotkań opłatkowych ze studentami – kołędy. Lubił zwłaszcza kołędy życzące dla pańien (*ubieranki*), kończone „okolędowywaniem panny” (okrażaniem dziewczyny przez „kołędników”, by życzenie szybko się spełniło, a ona sama wyszła za mąż w najbliższym roku).

Stosunek do przedmiotu badań, zamiłowanie, z jakim oddawał się swojej pracy, zabawa językiem i materia, którą analizował, widoczne są już na poziomie tytułów jego artykułów, w których pobrzmiewają ulubione skrzydlate słowa, zasłyszane formuły, ulubione cytaty czy słowa ludowych wykonawców: *Z ruska po polsku łagodniejsza mowa, czyli o języku folkloru na pograniczu polsko-ukraińskim* (1987c); „*Bóg się szerzy*”. *Przykład chrystianizacji noworocznej kołędy ludowej* (1986c); „*Wszystko się zmieniło, jak nigdy nie było*” (1986b); *Betlejem po polsku. O kołędach i kołędowaniu w Polsce* (1987a); „*Pieśń ujdzie cało*”. *O ludowym języku poetyckim* (2011b); „*Jaś koniki poił*”. *Uwagi o stylu erotyku ludowego* (1974); „*Co się myśli, to się przyśni*”. *O interpretacji obrazów w senniku ludowym* (1987b); *Pieśń o pannie, co „trzy wianeczki wiła*”. *Między staropolskim erotykiem a kołędą ludową. Problem tożsamości tekstu* (1998a). Przykłady można mnożyć.

Pasji dokumentowania, wydawania i analizy tekstów folkloru lubelski badacz oddawał się nawet w ostatnich latach życia, niezmiennie pojmując

¹⁰ Kołędowy tomik wydał również z R. Sulimą (Bartmiński, Sulima, red., 1991). Kołęda i obrzęd kołędowania stały się też problemem opracowanym zespołowo w tomie *Kołędowanie na Lubelszczyźnie* (Bartmiński, Hernas, red., 1986).

¹¹ Był zdania, że „Trzeba mówić własnym głosem do człowieka, patrzeć w oczy, opowiadać, spotkać się twarzą w twarz, na żywo”, zob. <https://teatrn.pl/leksykon/artykuly/jerzy-bartminski-1939-2022/#nauczyciel-akademickinbsp> (dostęp: 19.08.2022).

folklor jako źródło wiedzy o człowieku i o jego świecie. Przekazy, zwłaszcza te z pierwszej ręki, zapisane przez siebie, przez studentów lub kolegów cenił szczególnie i traktował jako wiarygodną, bo zweryfikowaną w praktyce terenowej podstawę materiałową *Słownika stereotypów i symboli ludowych*, największego dzieła swojego życia. Z niedowierzaniem dziś myślimy o latach 60. czy 70., kiedy jako magister lub młody doktor sam jechał w teren kursowym, nie zawsze sprawnym autobusem, potem szedł pieszo kilka kilometrów do oddalonej od uczęszczanej drogi miejscowości (z ciężkim, bo ważącym do 15 kilogramów magnetofonem) i na dużych, wielogodzinnych taśmach szpulowych nagrywał pieśni, bajki, legendy czy opowieści. Po powrocie do Lublina sam ręcznie transkrybował nagrania. Dziś – jako ogromny zbiór, liczący ponad 1800 różnych nośników (taśm szpulowych, kaset magnetofonowych, płyt CD oraz 44 taśmy VHS) – nagrania te są dostępne w Pracowni Etnolingwistycznej Instytutu Filologii Polskiej UMCS¹², która być może wkrótce (mamy taką nadzieję) będzie nosiła imię Jerzego Bartmińskiego.

Z folklorem związane były także pierwsze badania tekstologiczne. Prowadzone przez lubelskiego lingwistę dotyczyły przede wszystkim struktury i morfologii tekstu, zagadnień spójności i semantyki, relacji między wersjami meliczną (śpiewaną, pełną) i recytacyjną (Bartmiński 1990), kontekstu – zakładanego, historycznego czy kreowanego (Bartmiński 2001). Wiele uwagi Jerzy Bartmiński poświęcił również systematyce tekstów ludowych i ustnych. Jego koncepcja – projekt systematyki deskryptorowo-fasetowej, tj. takiej, która uwzględnia praktyczne i naukowe potrzeby potencjalnych użytkowników – opiera się na zasadzie współrzednego traktowania cech kryterialnych, przez co umożliwia badanie korelacji pomiędzy poszczególnymi cechami (Bartmiński 1979).

W polu uwagi badacza znalazły się kwestie teorii tekstu i pojmowania tekstologii jako dyscypliny integralnej, więc zwornika badań literaturoznawczych i językoznawczych, a samego tekstu jako jednostki języka i komunikacji (obok poziomów fonologicznego, morfologicznego, leksykalnego i składniowego w opisie języka wyróżniał też poziom tekstowy z *tekstem* – jednostką systemu, i z *tekstem* – jednostką użycia). Ten sposób podejścia do badań nad tekstem obecny jest w artykułach *Tekst jako przedmiot tekstologii lingwistycznej* (Bartmiński 1998b) i *Pytania o przedmiot językoznawstwa*:

¹² W Pracowni dostępna jest kartoteka pieśni ludowych, złożona z dwóch segmentów: regionalnego, obejmującego ok. 12 tys. kart z własnych zapisów terenowych i ogólnopolskiego (ok. 54 tys. kart z druków ogólnopolskich). Część segmentu ogólnopolskiego stanowią pieśni i wiersze z *Dzieł wszystkich* Oskara Kolberga, które w liczbie ok. 25 tysięcy tekstów wpisano do pamięci komputera. Tworzą one tzw. bazę FOLBAS, z której można wybierać konteksty według klucza leksykalnego. „Mała” regionalna kartoteka stała się podstawą dla wydanego w 2011 roku tomu *Lubelskie*.

pojęcia językowego obrazu świata i tekstu (Bartmiński 2005b), w książce *Folklor – język – poetyka* (Bartmiński 1990a), we współautorskim podręczniku akademickim *Tekstologia* (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009)¹³ oraz w dwóch tomikach zielonej serii dydaktycznej poświęconych tekstologii (WPWO, t. 4–5).

Wiele uwagi lubelski uczony poświęcił wybranym kategoriom tekstowym i jednocześnie językowo-kulturowym – podmiotowi (Bartmiński 2008b) i punktowi widzenia (Bartmiński 1990c; Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 1998), pojęciu kolekcji w strukturze tematycznej tekstu (Bartmiński 1990b) oraz działaniom na tekście (Bartmiński 2014a), zwłaszcza streszczaniu (Bartmiński 1992b).

Podejście do języka i współczesnej polszczyzny dobrze oddaje zredagowany przez Profesora tom *Współczesny język polski*, wydany w ramach *Encyklopedii kultury polskiej XX wieku*¹⁴. W wydawnictwie tym, w którym autorami są wybitni polscy językoznawcy, specjaliści z zakresu współczesnej polszczyzny, przedstawiany jest rozwój języka na tle kultury pojmowanej szeroko, której język jest składnikiem, ale też – jako najdoskonalszy z systemów – sam o kulturze mówi (to sprzężenie zwrotne określał mianem „paradoksu wzajemnego uzależnienia”). J. Bartmiński wiele prac poświęcił współczesnej polszczyźnie: studenckiemu językowi środowiskowemu i słownictwu logopedycznemu, odmianie ustnej języka, jej opozycji w stosunku do pisanej (Bartmiński 1988b), relacji między odmianami a stylami (Bartmiński 1991a), stylowi potocznemu, który traktował jako centrum stylowe języka i bazę derywacyjną dla innych stylów (Bartmiński 1991b, 1993a) oraz językowi poetyckiemu (Bartmiński 1977, 1993b). Szczególnie ważną kwestią jest w tym kontekście antropologiczno-komunikacyjne ujęcie stylu z opisem jego wartości i eksponentów. Jeśli idzie o prace dotyczące podsystemów języka, na szczególną uwagę zasługują publikacje z zakresu składni (o szyku wyrazów i semantyce czy typach orzeczeń, zob. Bartmiński 1973b, 1978) oraz fonetyki (np. nt. wymowy w śpiewie, Bartmiński 1993c), w tym zwłaszcza przygotowana wspólnie z Izabelą Bartmińską (i mająca trzy wydania) książka o wymowie nazwisk obcych (Bartmiński, Bartmińska 1978; zob. też Bartmiński 1992a). Nieobca była Profesorowi refleksja nad samym językiem jako nośnikiem tożsamości narodowej i przejawem otwartości (Bartmiński 1996b)

¹³ Podręcznik, który powstał w ciągu 3 wakacyjnych miesięcy, jest podsumowaniem 10 lat prowadzonych zajęć dydaktycznych przez oboje autorów w UMCS w Lublinie i w PWSZ w Przemyślu. Były to przedmioty takie, jak: tekstologia, tekstologia lingwistyczna, analiza tekstu, tekstologia medialna.

¹⁴ Tom ten otrzymał nagrodę jako najlepsza akademicka publikacja roku 2001 na Targach Książki „Athena” w Warszawie 2002; 4. wydanie Lublin 2012.

oraz nad kryzysem wiarygodności słowa (Bartmiński 2005c). Z pasją pisał o tradycji uśpionej w języku (Bartmiński 2015) i o pasywnych i aktywnych paneuropeizmach we współczesnej polszczyźnie (Bartmiński 2000b).

Poszukując w latach siedemdziesiątych adekwatnej metody dla opisu słownictwa folkloru (najpierw pieśni, potem też innych gatunków), J. Bartmiński, który od 1976 roku kierował powołanym przez siebie zespołem etnolingwistycznym¹⁵, wybrał podejście antropologiczno-kulturowe (SLSJ 1980) i podjął próbę opracowania słownika „nowego typu” (jak podkreślał w swojej recenzji Andrzej Maria Lewicki – była to nawet nazbyt śmiała próba jak na stan ówczesnej polskiej leksykografii, zob. Lewicki 1984). Celem projektowanego wówczas słownika miała być rekonstrukcja (metodami etnolingwistyki i folklorystyki) tradycyjnego obrazu świata i człowieka – obrazu utrwalonego w języku, folklorze i w obrzędach, i stanowiącego „klucz do poznania kultury, obecnej w nim pewnej postawy wobec świata i swoistej mentalności” (Bartmiński 1996a: 9). Towarzyszyła mu przy tym świadomość, że ludowe sposoby interpretacji świata łączą realizm z mitologizacją, są antropocentryczne i etnocentryczne.

Pierwotnie miał to być słownik języka folkloru, przede wszystkim formuł pieśniowych. Zeszyt próbny ukazał się we Wrocławiu w 1980 roku pod ogólniejszą nazwą *Słownik ludowych stereotypów językowych* (SLSJ 1980). Opis stereotypów językowych w słowniku, jak podkreślał twórca koncepcji całości i redaktor słownika, ma charakter zintegrowany i odpowiada wymogom „etnolingwistyki rozumianej jako lingwistyka antropologiczna” (Bartmiński 1996a: 11), oparty jest na szerokiej bazie materiałowej, nie tylko pieśniowej, ale też prozatorskiej (bajkach, legendach, memoratach), zapisach wierzeń i opisach praktyk. Zmieniony przy wydaniu pierwszej części tytuł na *Słownik stereotypów i symboli ludowych* ujawnia etnolingwistyczny charakter słownika, ujmowanie języka w kontekście kultury, wyjście poza dane czysto językowe (te są oczywiście najważniejszą podstawą) i uwzględnienie użycia języka, sięganie do utrwalonych społecznie wierzeń i zachowań, „tworzących przyjęzyczny (nie: pozajęzyczny) kontekst wypowiedzi słownych” (tamże: 11). J. Bartmiński we *Wstępie* do SSiSL wykorzystanie tego typu danych tłumaczył faktem, iż „zbiorowe wierzenia jako elementy społecznej wiedzy o świecie mieszczą się w ramie doświadczeniowej znaczeń językowych i są relewantne dla rozumienia przekazów językowych”. Jeśli nie wchodzą one wprost do znaczenia, to mogą być „obecne jako czynnik motywujący i interpretujący” (tamże: 20).

¹⁵ Początkowo w skład tego zespołu wchodził wówczas pracownicy dydaktyczni Zakładu Języka Polskiego (Jerzy Sierociuk i Jan Adamowski) oraz osoby zatrudnione na pozyskanych etatach grantowych: Grażyna Żuraw i Urszula Majer.

Całość przedsięwzięcia została zaplanowana na siedem tomów, ułożonych tematycznie w porządku biblijnego stwarzania świata: I. *Kosmos*; II. *Rośliny*; III. *Zwierzęta*; IV. *Człowiek*; V. *Spółeczeństwo*; VI. *Religia i demonologia*, VII. *Czas, przestrzeń, miary i kolory*. Za życia Profesora ukazało się 10 części: pełny tom I *Kosmos* (obejmujący 4 części) oraz 6 części II tomu *Rośliny*¹⁶. Antropolog kultury Roch Sulima po lekturze publikowanych wstępnych wersji artykułów hasłowych pisał, że wybór i opracowanie haseł w słowniku podobne jest do sporządzania „tablic chłopskiego losu”, że nietrudno w tym opracowaniu „dosłuchać się żywego pulsu problemów egzystencji; dosłuchać się jakby zatajonych pytań o formę i sens tej egzystencji, o podstawowe wartości kultury chłopskiej, która nie jest tu tylko przedmiotem opisu, ale hierarchią ludzkich wartości, problematem humanistycznym” (Sulima 1990: 124).

Zastosowany w słowniku nowy typ definicji, nazwany przez J. Bartmińskiego *definicją kognitywną* (Bartmiński 1988a), różni się od definicji klasycznej (z zasady ograniczonej do podawania w definiensie cech wystarczających i koniecznych, z intencją wyodrębnienia przedmiotu z nadrzędnej klasy), i traktowany jest jako „narracja” o przedmiocie. Zgodnie ze sformułowaniem autora definicja kognitywna „za cel główny przyjmuje zdanie sprawy ze sposobu pojmowania przedmiotu przez mówiących danym językiem, tj. [...] z utrwalonej społecznie i dającej się poznać poprzez język i użycie języka wiedzy o świecie, kategoryzacji jego zjawisk, ich charakterystyki i wartościowania” (Bartmiński 1988a: 169–170). Tak pomyślana definicja – z założenia – służy w słowniku opisowi „przedmiotu mentalnego” w całym bogactwie jego charakterystyk utrwalonych w językowym obrazie świata.

Inspirowane przez Jerzego Bartmińskiego prace koncepcyjne i redakcyjne nad *Słownikiem stereotypów i symboli ludowych*, liczne studia dotyczące relacji język a kultura, przez 30 lat redagowane przez niego pismo „Etnolingwistyka” – od t. 8. „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” (t. 1–30, 1988–2019), w sposób bezpośredni przyczyniły się do powstania, rozwijania i uformowania na gruncie polskim etnolingwistyki jako dyscypliny badawczej¹⁷, rozumianej przez lubelskiego lingwistę jako

dziedzina współczesnego językoznawstwa, która bada język w jego powiązaniach z kulturą i historią społeczności (środowiskowych, regionalnych, narodowych), zwłaszcza

¹⁶ Tom I *Kosmos*: cz. 1. *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, 1996; cz. 2. *Ziemia, woda, podziemie*, 1999; cz. 3. *Meteorologia*, 2012; cz. 4. *Świat, światło, metale*, 2012; tom II *Rośliny*: cz. 1. *Zboża*, 2017; cz. 2. *Warzywa, przyprawy, rośliny przemysłowe*, 2018; cz. 3. *Kwiaty*, 2019; cz. 4. *Zioła*, 2019; cz. 5. *Drzewa owocowe i iglaste*, 2020; cz. 6. *Drzewa liściaste*, 2021. Po śmierci J. Bartmińskiego ukazała się drukiem cz. 7. *Krzewy i krzewinki* (2022), redagowana przez Profesora w ostatniej fazie życia.

¹⁷ O przedmiocie etnolingwistyki J. Bartmiński pisał wielokrotnie, zob. m.in.: Bartmiński 1986d, 2003a, 2004, 2008a, 2016b, 2018b, 2020.

z wypracowaną przez nie wspólnotową mentalnością, sferą zachowań i systemami wartości. Nie ogranicza się do folkloru i dialektów ludowych, bada także języki w ich wariantach standardowych, ogólnonarodowych. [...] Skupia uwagę na „kulturze w języku”, [...] zmierza do podmiotowej rekonstrukcji obrazu świata utrwalonego w języku (systemie, tekstach, uzusie) (Bartmiński 2002b: 380–381).

Po latach na stronie Uniwersytetu w Opolu – na temat roli Jerzego Bartmińskiego w rozwijaniu etnolingwistyki i tworzeniu w Lublinie szkoły, która zaznaczyła swoją wyraźną pozycję na gruncie słowiańskim (obok szkoły moskiewskiej Swietłany i Nikity Tołstojów), napisano:

W latach 80. Jerzy Bartmiński stał się niekwestionowanym twórcą szkoły badawczej nazywanej dziś powszechnie Lubelską Szkołą Etnolingwistyki, której renoma ściągała do Lublina badaczy zrazu z całej Polski, potem Słowiańszczyzny, zwłaszcza Rosji, wreszcie i z Zachodu: Wielkiej Brytanii, Niemiec, Francji, USA. W odróżnieniu od szkoły moskiewskiej Lubelska uformowała się jako integralna dyscyplina badawcza, skupiona na badaniach tożsamości etniczno-kulturowej z wykorzystaniem instrumentariów takich nauk, jak antropologia kulturowa, teoria kultury, aksjologia lingwistyczna, gnozeologia, historiografia, pamięcioznawstwo, kognitywistyka. Na przestrzeni niemal 50 lat etnolingwistyka lubelska pod kierunkiem Prof. Bartmińskiego wypracowała precyzyjny i skuteczny aparat pojęciowo-terminologiczny i metodologiczny, przyjęty za swój i stosowany daleko poza granicami naszego kraju¹⁸.

Instrumentarium pojęciowe rozwijanej przez Jerzego Bartmińskiego dyscypliny, określonej przez Jörga Zinkena mianem *etnolingwistyki kognitywnej* (Zinken 2009)¹⁹, tworzą: językowy obraz świata, stereotyp, definicja kognitywna, profilowanie i profil, punkt widzenia i perspektywa interpretacyjna, podmiot i wartości. Każdemu z tych pojęć Profesor poświęcił wiele obszernych studiów, omawiał je w swoich monografiach, dedykował im spotkania konferencyjne.

Centralne pojęcie etnolingwistyki – językowy obraz świata – rozumiane przez lubelskiego lingwistę jako „zawarta w języku interpretacja rzeczywistości, którą można ująć w postaci zespołu sądów o świecie” (Bartmiński 1990c: 110), stało się przedmiotem osobnych studiów, w których od początku mowa o dwóch wariantach JOS – „podmiotowym” i „przedmiotowym”, i kojarzeniu ich z *wizją świata* (ang. *view of the Word*) i *obrazem świata* (niem. *das sprachlichte Weltbild*). „Wizja, czyli widzenie, jest wizją czyjaś, implikuje patrzenie, a więc i podmiot postrzegający; obraz, będący oczywiście także rezultatem czyjogoś widzenia świata, tak silnej implikacji podmiotu nie

¹⁸ Zob. <http://instytutjezykoznanstwa.wfil.uni.opole.pl/odszedl-profesor-jerzy-bartmiński/> (dostęp: 24.08.2022).

¹⁹ Takie sformułowanie w odniesieniu do etnolingwistyki uprawianej przez Bartmińskiego i krąg etnolingwistów lubelskich pojawia się też w pracach Lidii Nepop (2007) i Ireny Vaňkovej (Vaňková 2016).

zawiera, punkt ciężkości jest w nim przesunięty na przedmiot, którym jest to, co zawarte w samym języku” – pisał w swoim artykule *Punkt widzenia, perspektywa interpretacyjna, językowy obraz świata* (Bartmiński 1990c: 109).

W nurcie badań nad JOS mieści się pojęcie stereotypu, pojmowane – inaczej niż na gruncie psychologii (gdzie kojarzone jest z uprzedzeniem) i socjologii (tu łączone wąsko, z nazwami ludzi) – w nawiązaniu do W. Lippmanna i H. Putnama jako „obraz w głowie” / „wyobrażenie” uformowane w pewnej społecznej ramie doświadczeniowej, określające, czym jest jakiś X (jak wygląda, jak działa, jak jest traktowany przez człowieka), wyobrażenie utrwalone w języku i dostępne poprzez język, a zarazem przynależne do wspólnotowej wiedzy o świecie (Bartmiński 1996a: 9). Prac poświęconych wyobrażeniom językowo-kulturowym / stereotypom / konceptom nie sposób tu wymienić – są to studia dotyczące zarówno przyrody nieożywionej (słońca), zwierząt (konia), roślin (pszenicy), jak też ludzi (Rosjanina, Ukrainca, Niemca), religii (Chrystusa, Matki Boskiej), pojęć ideologicznych (ojczyzny, prawicy i lewicy), działalności ludzkiej (pracy) i wielu innych. Odsyłam w tym miejscu jedynie do książek Profesora: *Językowe podstawy obrazu świata* (Bartmiński 2006), *Stereotypy mieszkają w języku* (2007), *Jazykovej obraz mira: očerki po etnolingvistike* (2005a), *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics* (2009), *Jezik – slika – svet. Etnolingvističke studije* (2011a), *Polskie wartości w europejskiej aksjoserferze* (2014), *Jazyk v kontextu kultury. Dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky* (2016a), *Język w kontekście kultury, czyli co dziś znaczy metafora „europejski dom”?* (2018a).

Rekonstrukcje stereotypów w praktyce (zwłaszcza podczas analiz zideologizowanych dyskursów) ujawniały wyraźne zróżnicowania, wariantywność obrazów (różne profile), uwarunkowane punktami widzenia, typami podmiotów i światem ich wartości. Stąd tak wiele prac J. Bartmińskiego poświęconych doprecyzowywaniu, sprawdzaniu i weryfikowaniu podstawowego instrumentarium pojęciowego etnolingwistyki.

Mamy zatem wśród pojęć „operacyjnych” etnolingwistyki jako dyscypliny badawczej również profilowanie jako subiektywną, bo mającą swój podmiot operację językowo-pojęciową, która polega „na swoistym kształtowaniu obrazu przedmiotu poprzez ujęcie go w określonych aspektach (podkategoriach, fasetach) [...], w ramach pewnego typu wiedzy i zgodnie z wymogami określonego punktu widzenia (Bartmiński, Niebrzegowska 1998: 212–213) i profil jako wytwór procesu profilowania i „wariant wyobrażenia [...], ukształtowany przez dobór faset, ich uporządkowanie według reguł implikacji, ich wypełnienie treścią stosownie do przyjętej wiedzy o świecie, zarazem wariant kreowany przez czynnik dominujący, dominantę” (tamże: 217). W aktach komunikacji, w których w grę wchodzi różne intencje podmiotów i wyzna-

wane przez nich wartości, te wyspecyfikowane warianty (profile) odpowiadają subiektywnym punktom widzenia²⁰. Jerzy Bartmiński argumentował tę tezę stwierdzeniami, że nie ma „jednego polskiego pojęcia ojczyzny, jest ich kilka”, „nie ma jednego polskiego pojęcia losu, bo obok polskiego losu mamy polską dolę”, nawet „obrazy Chrystusa i Matki Boskiej są w języku polskim i w kulturze polskiej zróżnicowane, inne w obiegu popularnym i ludowym, inne w oficjalnym (kościelnym i narodowym)”, a „autostereotyp Polaka ma swoje odmianki szlachecko-inteligencką i ludowo-plebejską” (Bartmiński 2008b: 181). Kategoria punktu widzenia w pracach J. Bartmińskiego jest ściśle powiązana z subiektem, a więc z kimś, kto postrzega świat zmysłami, kto słucha i patrzy, obserwuje, sam doświadcza, konceptualizuje owo doświadczenie, sam dokonuje ocen, sam wypowiada się, sam działa słowami (Bartmiński 2008b). Czyni to w imię określonych wartości (celów i potrzeb), tj. tego, co jest dobre dla niego i jego wspólnoty.

Refleksję nad wartościami i wartościowaniem Jerzy Bartmiński uznał za centralny problem przy rekonstrukcji językowego obrazu świata i w ogóle w badaniach lingwistyczno-kulturowych (etnolingwistycznych). Przy okazji konferencji aksjologicznych podkreślał, że wartości są „pomostem między językiem a kulturą”, że „leżą w sercu kultury i stanowią fundament języka”, a JOS jest pochodny od założonego (w sposób jawny lub ukryty) systemu wartości. Związane z punktem widzenia i perspektywą oglądu świata wartości są najważniejszym czynnikiem sterującym konstruowaniem wizji świata przez podmiot i jednocześnie integrującym elementy obrazu świata. To właśnie one „konstytuują kulturową i społeczną tożsamość nosiciela języka” (Bartmiński 2003b: 63).

W świetle powyższych stwierdzeń nie dziwi zainteresowanie J. Bartmińskiego problematyką aksjologiczną, którą od wielu lat traktował generalnie jako najważniejszy przedmiot badań lingwistycznych (w pewnym stopniu oddaje to książka *Polskie wartości w europejskiej aksjosferze*, 2014a, którą z okazji jubileuszu zredagowali mu jego uczniowie). Badanie wartości miało motywację podwójną: naukową i społeczną – naukową, bo w lingwistyce wiązało się z załamaniem tradycyjnego paradygmatu strukturalistycznego i ekspansją kognitywizmu, komunikatywizmu i lingwistyki antropologiczno-kulturowej, oraz społeczną, gdyż w latach 80. J. Bartmiński jako badacz sam stanął przed pilną potrzebą ukierunkowania uwagi na „fundamentalne zasady

²⁰ Kategorię punktu widzenia J. Bartmiński definiował jako „czynnik podmiotowo-kulturowy, decydujący o sposobie mówienia o przedmiocie, w tym m.in. o kategoryzacji przedmiotu, o wyborze podstawy onomazjologicznej przy tworzeniu jego nazwy, o wyborze cech, które są o przedmiocie orzekane w konkretnych wypowiedziach i utrwalone w znaczeniu” (Bartmiński 1990c: 111).

i jakość języka publicznego dyskursu w społeczeństwie poddanym jednostronnej przemocy i kontroli ideologicznej” (Bartmiński 2010: 329). Specjalnego wymiaru badania te nabrały – dla polskich i europejskich lingwistów (w tym także dla lubelskiego uczonego) – po „zrywie solidarnościowym” i wprowadzeniu stanu wojennego w Polsce, po porozumieniach „Okrągłego Stołu”, po rosyjskiej *pieriestrojce*, upadku muru berlińskiego, pomarańczowej rewolucji na Ukrainie, gdy wraz z transformacjami politycznymi, społecznymi, ekonomicznymi dochodziło do zmian mentalności społeczeństw europejskich, ich systemów wartości i języka. W dobie tych złożonych przewartościowań potrzebą czasu stały się analizy sposobów rozumienia wartości i ich funkcjonowania w dyskursie publicznym (Bartmiński 2010). Na te potrzeby odpowiadał też J. Bartmiński, wysuwając najpierw koncepcję polskiego słownika aksjologicznego (PSA), potem publikując artykuły autorskie, organizując spotkania poświęcone nazwom wartości²¹, i wreszcie – tworząc międzynarodowe konsersatorium EUROJOS. Afiliowane w 2008 roku w Instytucie Slawistyki PAN²² i przez wiele lat rozwijane we współpracy z Instytutem Filologii Polskiej UMCS, skupia dziś 119 osób różnych krajów świata; w jego ramach realizowane są prace nad kluczowymi konceptami słowiańskiej lingwokultury. Ukończone studia dokumentowane są przez *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* (LASiS 1–5) oraz serię *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów* (WJOSiS 1–6).

U podłoża planowanych badań porównawczych legły założenia ogólne, że język jest nie tylko narzędziem komunikacji, ale też efektem procesu doświadczenia, konceptualizacji i interpretacji świata; że w języku (w systemie i w tekstach) utrwalony jest obraz świata; że JOS jest czynnikiem konsolidującym wszystkie wspólnoty i decydującym o ich tożsamości. Wartości, które leżą u podłoża JOS, są pojmowane różnie w zależności od języka i kultury, mają też w nich różne hierarchie. Badanie JOS-ów różnych wspólnot komunikacyjnych pozwala dotrzeć zarówno do elementów zbieżnych, jak i specyficznych kulturowo. Te podobieństwa i odmienności fascynowały J. Bartmińskiego i poruszały zarówno wtedy, gdy studiował koncept DOMU, PRACY, jak też OJCZYNY i PATRIOTYZMU, PRAWICY i LEWICY, SOLIDARNOŚCI i WOLNOŚCI, HONORU i EUROPY, WSCHODU i ZACHODU, a w ostatnich miesiącach życia – DEMOKRACJI.

Gdyby całościowo przyjrzeć się dorobkowi naukowemu Jerzego Bartmińskiego, można z całą mocą stwierdzić, że Jego badania są przykładem nauki

²¹ Efektem tych spotkań są tomy: JaK t. 2; NW; JwKW; WJOSiS; *Pojęcie ojczyzny w językach europejskich* (1993).

²² Od 2015 roku w Instytucie Slawistyki PAN, w Instytucie Filologii Polskiej UMCS i przy Międzynarodowej Komisji Etnolingwistycznej Międzynarodowego Komitetu Slawistów.

otwartej – takiej, która znosi granice w różnym sensie: między dyscyplinami w ramach humanistyki, między polszczyzną ogólną i ludową, naukową i potoczną, między wartościami polskiej i obcej lingwokultury, między zakresami i podstawami opisu jednostek, w tym danymi językowymi i „przyjęzycznymi”. W centrum wszystkich studiów Profesora obecny był zawsze człowiek – raz jako prosty, ludowy informator, innym razem – jako wpisany w tekst podmiot postrzegający świat, doświadczający świata, konceptualizujący swoje doświadczenie i o nim mówiący (*homo loquens*), podmiot z określoną wizją świata i system wartości.

Z takim widzeniem przedmiotu i podmiotu badań ściśle łączyła się organizacja przez Profesora prac badawczych – dążenie do poznania prawdy w nauce nie w pojedynkę, lecz w zespole bliskich ludzi i w dialogu – dlatego tak chętnie włączał innych do projektowanych przez siebie tematów, dzieląc się sobą, własnymi pomysłami i przemyśleniami. Członkami zespołu stawali się przy tym nie tylko koledzy z Instytutu, ale i studenci, których już na pierwszym roku studiów uczulał na piękno języka – tłumacząc, że badacz języka może być podobny do ogrodnika, który dogląda swoich roślin, podlewa je, wystawia na słońce i pielęgnuje, lub do artysty malarza ukazującego wielobarwność materii, niezwykłość form i kształtów. Sam szczęśliwie łączył jedno i drugie.

Zorientowanie na drugiego człowieka głęboko obecne jest w „społecznikowskim” rysie Profesora Bartmińskiego, w jego zaangażowaniu w działalność związku zawodowego „Solidarność”, w „Ruch Światło-Życie” czy „Solidarność Rodzin” – w tych wszystkich formach działań przyświecały mu wartości społecznie fundamentalne: idee międzyludzkiej solidarności i przyzwoitości, etos pracy i zaangażowania obywatelskiego, pojęcie godności jako przyrodzonej wartości człowieka, która – w duchu humanizmu chrześcijańskiego – jest źródłem podmiotowości, podstawą wolności i praw człowieka.

11 lutego 2022 roku ponad 1000 osób zgromadzonych na uroczystościach pogrzebowych w kościele św. Józefa w Lublinie (i ponad 350 uczestniczących zdalnie) pożegnało Jerzego Bartmińskiego – Profesora, Mistrza, Kolegę i Przyjaciela, i towarzyszyło mu w ostatniej drodze na Cmentarz przy ul. Unickiej. Dowody pamięci pracowników UMCS, osób z Lublina, z Polski i zagranicy (także te, które spłynęły na ręce JM Rektora UMCS, Pani Dziekan Wydziału Filologicznego, Dyrekcji Instytutu Filologii Polskiej i żony zmarłego) dokumentuje wirtualna księga kondolencyjna otwarta przez kilka tygodni po śmierci Profesora na stronie UMCS²³. Pięknych wspomnień i po-

²³ Zawierającą wpisy instytucjonalne i indywidualne, zestawione przez Magdalenę Kiernicką, Martę Nowosad-Bakalarczyk i Bogusza Malca, specjalnie opracowaną, liczącą ponad 200 stron, otrzymałam – jako żona Profesora – z rąk JM Rektora UMCS prof. dr. hab. Radosława Dobrowolskiego w czerwcu 2022 roku.

ruszających wpisów o Jerzym Bartmińskim nie brakuje. Przywołam niektóre wypowiedzi (w księdze i nie tylko), traktując je jako swego rodzaju podsumowanie roli naszego Profesora jako badacza, organizatora i popularyzatora nauki, społecznika i bliskiego człowieka.

Maria Baliszewska, szefowa redakcji Radiowego Centrum Kultury Ludowej, która miała okazję zasiadać w jury Ogólnopolskiego Festiwalu Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kazimierzu nad Wisłą i w Radzie Naukowej RCKL, też tworzyć serię płytową *Muzyka Źródeł*, w kilka dni po śmierci wyemitowała specjalną audycję o Profesorze na łamach II programu Polskiego Radia. Wspominając swoje wieloletnie z nim kontakty powiedziała:

Miałam to szczęście znać go długo i serdecznie. Wielkość humanistyczna, sława światowa i autor wielu znaczących publikacji, zarazem człowiek ciepły, serdeczny, chętnie dzielący się swoją wiedzą, słuchający innych, otwarty na nowe zjawiska²⁴.

Wojciech Chlebda z Uniwersytetu Opolskiego w nekrologu na stronie Uniwersytetu Opolskiego rolę Jerzego Bartmińskiego w lingwistyce sławistycznej podsumował w słowach:

Łączył ludzi: miał niezwykły dar przyciągania i zarażania swoją pasją badawczą filologów z całego bez przesady świata, wychował całe pokolenie młodych filologów, pozostawił rzesze następców. Uczyniwszy z Lublina centrum badań etnolingwistycznych na skalę europejską, równie swobodnie i dobrze czuł się w Warszawie, Pradze, Moskwie, Jekatierinburgu, Belgradzie, Wiedniu, wszędzie serdecznie witany jako wielkiej klasy uczony i zarazem ciepły, życzliwy wszystkim człowiek (Chlebda 2022).

Anna Wierzbicka z Uniwersytetu w Canberze życie J. Bartmińskiego i łączącą ich wieloletnią przyjaźń ujęła w kategoriach daru:

Każdy człowiek jest darem. W moim życiu jednym z wielkich darów był Jerzy Bartmiński. Nasza przyjaźń trwała przez przeszło sześćdziesiąt lat, i nie przeszkodził jej fakt, że przez ostatnich lat prawie pięćdziesiąt żyliśmy na różnych krańcach świata. Myślę teraz o Jurku z sercem pełnym uczuć. Myślę: piękne życie uczonego, piękne życie człowieka. Jurek miał ogromny wpływ na bardzo wielu ludzi, budował mosty, wiązał ludzi i idee, wkładał w tę pracę i w te związki międzyludzkie całe serce (Anna Wierzbicka, Canberra, 11.02.2022).

Ostatnio sylwetka Profesora i wspomnienia o Jerzym Bartmińskim publikowane były m.in. w piśmie „Kultura i Społeczeństwo. Lublin” oraz na stronach internetowych „Polskiego Towarzystwa Językoznawstwa Kognitywnego”. Dedykowaliśmy mu także cztery tomy materiałów z I Międzynarodowego Kongresu Etnolingwistycznego (MKE)²⁵ – z ostatniego spotkania, podczas którego wygłosił plenarny referat, żywo włączał się do dyskusji i snuł plany na przyszłość.

²⁴ <https://www.polskieradio.pl/377,RCKL/7431,Muzyka-Zrodel/> (dostęp: 16.08.2022).

²⁵ Zob. <http://kongresetnolingwistyczny.pl/materialy/>

Adam Głaz, swoje wspomnienie o Profesorze Bartmińskim na stronach internetowych PTJK zatytułował *Człowiek w centrum języka*, a zakończył słowami:

Profesora Jerzego Bartmińskiego, etnolingwistę i kognitywistę, żegnamy jako naszego Przyjaciela z ogromnym żalem. Jednocześnie jesteśmy Mu wdzięczni, jako Nauczycielowi, za to, jak bardzo pomógł nam zrozumieć i badać język, ludzką myśl i kulturę” (Głaz 2022).

Marta Nowosad-Bakalarczyk i Joanna Szadura, uczennice (bo tak się określały) i bliskie współpracownice Profesora, dziś już pracownice samodzielne Instytutu Filologii Polskiej UMCS, na łamach pisma „Kultura i Społeczeństwo. Lublin” pisały o Jerzym Bartmińskim jako przewodniku naukowym i doradcy, nauczycielu i mistrzu:

Profesor Jerzy Bartmiński był tytanem pracy i wizjonerem, pełnym pasji, którą zarażał innych. Autorytet, Mentor, Mistrz! – te słowa przewijają się w licznych wypowiedziach osób, które miały szczęście Go poznać. Miał olbrzymią wiedzę, przenikliwość badawczą i niespożytą energię, aby dzielić się tym ze swoimi uczniami i współpracownikami. Zawsze można było liczyć na płynące z jego ust inspiracje i życzliwą krytykę. Był dobrym przewodnikiem i doradcą w dociekaniach/poszukiwaniach badawczych. Miał charyzmę – potrafił zjednywać sobie ludzi – był otwarty i nastawiony na dialog i współpracę, ciepły, serdeczny, uśmiechnięty, umiejący słuchać, zarazem wymagający wysokiej jakości wykonywanych prac, rzetelności i uczciwości – słowem doskonały Przywódca i Nauczyciel, dla wielu także Przyjaciel. [...] Pozostawił nam, swoim uczniom i współpracownikom, bogatą spuściznę, projekty badawcze, które są i będą rozwijane, i nade wszystko przekonanie, że nauka i praca stanowią wartość samą w sobie. Dzięki Niemu rozumiemy, że uprawianie nauki to społeczna misja, a budowanie wspólnoty (naukowców świata słowiańskiego i europejskiego) jest ważną jej częścią (Nowosad-Bakalarczyk, Szadura 2022: 103).

Katarzyna Prorok i Sebastian Wasiuta, doktorzy Profesora, z których był dumny, w marcowym numerze „Wiadomości Uniwersyteckich” UMCS pisali o Jerzym Bartmińskim jako człowieku, który żył dla nauki i drugiego człowieka (Prorok, Wasiuta 2022b). Ci sami autorzy w tekście opublikowanym jako *Pożegnanie Jerzego Bartmińskiego (1939–2022)* w 34. tomie „Etnolingwistyki” eksponowali także Jego otwartość, ciekawość świata i ludzi:

My także – ze smutkiem, ale i z wdzięcznością – wspominamy profesora Jerzego Bartmińskiego. Jako nauczyciela, który już na pierwszym roku studiów zainspirował nas swoimi wykładami z gramatyki współczesnego języka polskiego. Jako niezwykle wymagającego, ale życzliwego promotora naszych prac, który zawsze cieszył się z naszych osiągnięć i mówił o nich z dumą. Jako kierownika w Zakładzie Tekstologii i Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego oraz w Pracowni Etnolingwistycznej UMCS. Był zawsze z nami i dla nas. Uczył nas, aby otwierać się na ludzi i im towarzyszyć. Taki też był on sam – otwarty, ciekawy świata i ludzi. Przekazał nam swoją pasję badania języka. Uczył rzetelności naukowej i pracy w zespole. Wymagał doskonale przygotowanych zajęć dydaktycznych i poważnego traktowania studentów – a to znaczy: bez pobbłaszania im, ale i bez schlebiana (Prorok, Wasiuta 2022a: 22).

W zakończeniu tego szkicu (który nigdy nie może być pełny, bo nie sposób ująć w niewielkich ramach bogatego życia i dorobku naukowego Jerzego Bartmińskiego) żegnam Profesora i ja – Jego studentka i uczennica, Jego doktor i bliski współpracownik, a jednocześnie przez ponad 20 lat żona. Każdego dnia od śmierci Jerzego 7 lutego 2022 uświadamiam sobie, jak wielowymiarowe, twórcze i pracowite było Jego życie, a także – jak dobra była z Nim codzienność, bo dzielona z niezwykłym człowiekiem i wielkim uczonym. Używając formuły Anny Wierzbickiej, można powiedzieć, że także dla nas, dla osób, które naukowo i mentalnie były z Nim najbliżej, Jerzy był stale odnawiającym się Darem – Darem, z którego jak z wiecznie bijącego źródła, czerpaliśmy obficie, mając nadzieję, że tak będzie zawsze.

Dzisiaj, choć Go fizycznie z nami nie ma i choć trudno pogodzić się z Jego odejściem (pewnie nigdy nie będzie to możliwe), krzepiące jest to, że my, Jego najbliżsi współpracownicy mogliśmy przez lata chłonać z Jego wiedzy i doświadczenia, dyskutować i spierać się z Nim podczas wspólnych poniedziałkowych zebrań (przez kilkadziesiąt lat co tydzień były one normą, osłabły jedynie w czasie pandemii), słuchać jego rad, dzielić Jego pasje i zarażać się Jego wciąż niespożytą energią. Spotkanie z Nim było dla nas intelektualną przygodą, stałym odkrywaniem nowego, stałą inspiracją. Empatyczny i gotowy do wysłuchania każdego, otwierał przed nami nowe przestrzenie intelektualne, które mogłyby pozostać niedostępne przy własnych indywidualnych poszukiwaniach i studiach.

W kontekście przedwczesnego dla nas odejścia Profesora (na biurku w Jego domowym gabinecie zostały przerwane prace: hasło *dąbrowa* do *Słownika stereotypów i symboli ludowych* oraz *Demokracja*, kolejny tom *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*²⁶), mimo wszystko optymizmem napawa fakt, że zainicjowane przez Niego dzieła mogą być kontynuowane²⁷, gdyż część siebie, swojego ducha, pasji i pracowitości, radości życia i pomysłowości, wiary w człowieka, w sens pracy i wspólnie uprawianej nauki pozostawił w ludziach – w członkach lubelskiego zespołu etnolingwistycznego, w swoich najbliższych współpracownikach.

²⁶ Współredaktorkami tomu są Monika Grzeszczak i Alena Rudenka.

²⁷ Już bez niego wydaliśmy część słownika stereotypów poświęconego krzewom i krzewinkom (SSiSL 2022), cztery tomy materiałów z I Międzynarodowego Kongresu Etnolingwistycznego (MKE 1–4), 34. tom pisma „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” (dwa ostatnie wydawnictwa dedykowane są Jego pamięci). Przygotowaliśmy do druku dwie bibliografie adnotowane – zawartości „Etnolingwistyki” (tomy 1–30, 1988–2019) i prac Jerzego Bartmińskiego. Obie wkrótce ukażą się drukiem. Tomy kongresowe – w wersji elektronicznej – są dostępne w witrynach: <http://kongresetnolingwistyczny.pl/>; <https://ethnolinguistica-slavica.org/teksty/konferentsii.html>.

Bibliografia

- Abramowicz Maciej, 2015, *Człowiek dialogu i współpracy*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 27, s. 263–265.
- Adamowski Jan, Niebrzegowska Stanisława, 1999, *Sylwetka naukowa Profesora Jerzego Bartmińskiego*, [w:] *W zwierciadle języka i kultury*, red. Jan Adamowski, Stanisława Niebrzegowska, Lublin, s. 10–20.
- Antropov Nikolaj P., 2019, *Ježi Bartmin'skomu – 80!*, „Naučný al.'manah „Tradicionnaja kul'tura”, t. 20, nr 3, s. 183–184.
- Bartmiński Jerzy, 1959a, *Cechy charakterystyczne gwary*, „Językoznawca” 1959, nr 1 (2), s. 19–22, s. 18–25.
- Bartmiński Jerzy, 1959b, *Krótką charakterystyką gwary*, „Językoznawca” 1959, nr 1 (2), s. 4–6.
- Bartmiński Jerzy, Buczyński Mieczysław, Długolecka Krystyna, Dołowy Halina, Ignatowicz Halina, Kuźnar Helena, Wiejak Jadwiga, 1959, *O stylizacji gwarowej w „Pokładzie Joanny” Gustawa Morcinka*, „Językoznawca” 1959, nr 2 (3), s. 2–22.
- Bartmiński Jerzy, 1962, *Sposoby użytkowania gwary w twórczości Adolfa Dygasieńskiego (W 60-lecie śmierci pisarza)*, „Język Polski”, z. 4, s. 264–280.
- Bartmiński Jerzy, 1973a, *O języku folkloru*, Wrocław.
- Bartmiński Jerzy, 1973b, *Czy język polski staje się językiem pozycyjnym?*, „Język Polski”, z. 2–3, s. 81–95.
- Bartmiński Jerzy, 1974, *„Jaś koniki poił”. Uwagi o stylu erotyku ludowego*, „Teksty” 1974, nr 2, s. 11–24.
- Bartmiński Jerzy, 1977, *O derywacji stylistycznej. Gwara ludowa w funkcji języka artystycznego*, Lublin.
- Bartmiński Jerzy, 1978, *Swoiste formy orzeczeń w języku ustnym (orzeczenie onomatopieczne, kompozycjonalne, zaimkowe, podwojone)*, [w:] *Studia nad składnią polszczyzny mówionej. Księga referatów konferencji poświęconej składni i metodologii badań języka mówionego (Lublin 6–9 X 1975)*, red. Teresa Skubalanka, Wrocław, s. 159–175.
- Bartmiński Jerzy, 1979, *Założenia deskryptorowej systematyki tekstów folkloru*, „Literatura Ludowa” 1979, nr 4–6, s. 3–9.
- Bartmiński Jerzy, 1986a, *Ojczyzno ma! Zbiór pieśni patriotycznych*, oprac. zespół., wybrał, słowo wstępne i red. całości Andrzej Świdnicki [pseud. J. Bartmińskiego], Lublin; wyd. 2. – Lublin 1987.
- Bartmiński Jerzy, 1986b, *„Wszystko się zmieniło, jak nigdy nie było”*, [w:] *Kolędowanie na Lubelszczyźnie*, red. Jerzy Bartmiński, Czesław Hernas, Wrocław [„Literatura Ludowa”, ogólnego zbioru rocznik 25. za rok 1981], s. 5–10.
- Bartmiński Jerzy, 1986c, *„Bóg się szerzy”. Przykład chrystianizacji noworocznej kolędy ludowej*, [w:] *Biblia a literatura*, red. Stefan Sawicki, Jan Gotfryd, Lublin, s. 479–497.
- Bartmiński Jerzy, 1986d, *Czym zajmuje się etnolingwistyka?*, „Akcent” nr 4, s. 16–22 [w nieco zmodyfikowanej formie jako: *Z problemów etnolingwistyki (wybrane aspekty zagadnienia)*, „Annales UMCS” 1987, sectio FF, vol. V, s. 5–14.
- Bartmiński Jerzy, 1987a, *Betlejem po polsku. O kolędach i kolędowaniu w Polsce*, „Tygodnik Powszechny” nr 51/52, s. 6–7.
- Bartmiński Jerzy, 1987b, *„Co się myśli to się przyśni”. O interpretacji obrazów w senniku ludowym*, „Polska Sztuka Ludowa”, nr 1–4, s. 121–124.

- Bartmiński Jerzy, 1987c, *Z ruska po polsku łagodniejsza mowa, czyli o języku folkloru na pograniczu polsko-ukraińskim*, „Akcent”, nr 3, s. 84–92.
- Bartmiński Jerzy, 1988a, *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji słowa*, [w:] *Konotacja*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin, s. 169–183.
- Bartmiński Jerzy, 1988b, *The oral/written opposition and the Polish folklore of today*, [w:] *Usmeno i pisano/pismeno u kniževnosti i kulturi*, red. Svetazar Petrović, Novi Sad 1988, s. 217–225 [przekład na polski: *Opozycja ustności i literackości a współczesny folklor*, „Literatura Ludowa” 1989, nr 1, s. 3–12].
- Bartmiński Jerzy, 1990a, *Folklor – język – poetyka*, Ossolineum.
- Bartmiński Jerzy, 1990b, *Kolekcja w strukturze tematycznej tekstu ustnego*, [w:] *Tekst w kontekście. Zbiór studiów*, red. Teresa Dobrzyńska, Wrocław, s. 155–174.
- Bartmiński Jerzy, 1990c, *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin 1990, s. 109–127.
- Bartmiński Jerzy, 1991a, *Odmiany a style języka*, [w:] *Wariancja w języku. III Opolskie Spotkania Językoznawcze. Szczedrzyk, 10–11.10.1989 r.*, red. Stanisław Gajda, Opole, s. 11–16.
- Bartmiński Jerzy, 1991b, *Styl potoczny jako centrum systemu stylowego języka*, [w:] *Synteza w stylistyce słowiańskiej. Materiały konferencji z 24–26 IX 1990 r. w Opolu*, red. Stanisław Gajda, Opole, s. 33–47 [równoległa publikacja: „Poradnik Językowy” 1991, nr 1–2 s. 10–23, oraz: *Styl potoczny*, w: *Język a kultura*, t. 5. *Potoczność w języku i w kulturze*, red. Janusz Anusiewicz, Franciszek Nieckula, Wrocław 1992, s. 37–54].
- Bartmiński Jerzy, 1992a, *Nazwiska obce na tle kontaktów językowych i kulturowych*, [w:] *Język a kultura*, t. 7. *Kontakty języka polskiego z innymi językami na tle kontaktów kulturowych*, red. Jolanta Maćkiewicz, Janusz Siatkowski, Wrocław, s. 9–13.
- Bartmiński Jerzy, 1992b, *Streszczenie w aspekcie typologii tekstów*, [w:] *Typy tekstów. Zbiór studiów*, red. Teresa Dobrzyńska, Warszawa, s. 7–14.
- Bartmiński Jerzy, 1993a, *Styl potoczny*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2. *Współczesny język polski*, red. Jerzy Bartmiński, Wrocław, s. 115–134.
- Bartmiński Jerzy, 1993b, *Ludowy styl artystyczny*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2. *Współczesny język polski*, red. Jerzy Bartmiński, Wrocław, s. 213–222.
- Bartmiński Jerzy, 1993c, *Wymowa w śpiewie*, [w:] *Opuscula logopaedica in honorem Leonis Kaczmarek*, komitet red.: Jerzy Bartmiński, Stanisław Grabias (przewodn.), Bożydar Kaczmarek, Michał Łesiów, Tomasz Woźniak, Lublin, s. 226–231.
- Bartmiński Jerzy, 1996a, *O „Słowniku stereotypów i symboli ludowych”*, [w:] *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, koncepcja całości i red. Jerzy Bartmiński, zastępca redaktora Stanisław Niebrzegowska, t. 1. *Kosmos*, cz. 1. *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, Lublin, s. 9–34.
- Bartmiński Jerzy, 1996b, *Język nośnikiem tożsamości narodowej i przejawem otwartości*, [w:] *Tożsamość polska i otwartość na inne społeczeństwa*, red. Leon Dyczewski OFM-Conv, Lublin, s. 39–59.
- Bartmiński Jerzy, 1998a, *Pieśń o pannie, co „trzy wianeczki wita”. Między staropolskim erotykiem a kołędą ludową. Problem tożsamości tekstu*, [w:] *Wszystek krąg ziemski. Antropologia. Historia. Literatura. Prace ofiarowane Profesorowi Czesławowi Hernasowi*, red. Piotr Kowalski, Wrocław, s. 148–163.
- Bartmiński Jerzy, 1998b, *Tekst jako przedmiot tekstologii lingwistycznej*, [w:] *Tekst. Problemy teoretyczne*, red. Jerzy Bartmiński, Barbara Boniecka, Lublin, s. 9–25.

- Bartmiński Jerzy, 2000a, *O językoznawczy kanon polonistyczny. Głos na otwarcie konferencji*, [w:] *Język polski jako przedmiot dydaktyki uniwersyteckiej. Materiały z XXII konferencji ogólnopolskiego konwersatorium „Język a kultura”*. Lublin, 26–27 listopada 1998, red. Jerzy Bartmiński, Małgorzata Karwatowska, Lublin, s. 11–14.
- Bartmiński Jerzy, 2000b, *Pasywne i aktywne paneuropeizmy we współczesnym języku polskim*, [w:] *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian*, red. Jan Mazur, Lublin, s. 109–116.
- Bartmiński Jerzy, 2001, *Kontekst założony, historyczny czy kreowany?*, [w:] *Semantyka tekstu artystycznego*, red. Anna Pajdzińska, Ryszard Tokarski, Lublin, s. 109–121.
- Bartmiński Jerzy, 2002a, *Polskie kolędy ludowe*, Kraków.
- Bartmiński Jerzy, 2002b, *Etnolingwistyka*, [hasło w:] *Wielka encyklopedia PWN*, t. 8, red. Jan Wojnowski, Warszawa, s. 380–381.
- Bartmiński Jerzy, 2003a, *Folklorystyka, etnonauka, etnolingwistyka – sytuacja w Polsce*, [w:] *Slavistická folkloristika na rázcestí*, red. Zuzana Profantová, Bratislava, s. 21–32.
- Bartmiński Jerzy, 2003b, *Miejsce wartości w językowym obrazie świata*, [w:] *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin, s. 59–86.
- Bartmiński Jerzy, 2004, *Etnolingwistyka słowiańska – próba bilansu*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 16, s. 9–27
- Bartmiński Jerzy, 2005a, *Jazykovej obraz mira: očerki po ètnolingvistike*, Moskwa.
- Bartmiński Jerzy, 2005b, *Pytania o przedmiot językoznawstwa: pojęcia językowego obrazu świata i tekstu*, [w:] *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo – wiedza o języku – wiedza o kulturze – edukacja. Zjazd Polonistów. Kraków, 22–25 września 2004*, t. 1, zespół red. Małgorzata Czermińska (przewodnicząca), Stanisław Gajda, Krzysztof Kłosiński, Anna Legeżyńska, Andrzej Z. Makowiecki, Ryszard Nycz, Kraków, s. 39–49.
- Bartmiński Jerzy, 2005c, „Cóż to jest prawda?”. *Kryzys wiarygodności słowa we współczesnym dyskursie publicznym*, [w:] *Bariery i pomosty w komunikacji językowej Polaków*, red. Jerzy Bartmiński, Urszula Majer-Baranowska, Lublin, s. 325–346.
- Bartmiński Jerzy, 2006, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin [wyd. 2. uzupeł. – 2007; wyd. 3. – 2009; wyd. 4. – 2012; wyd. 5. – 2012].
- Bartmiński Jerzy, 2007, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Lublin [wyd. 2. – 2009].
- Bartmiński Jerzy, 2008a, *Etnolingwistyka, lingwistyka kulturowa, lingwistyka antropologiczna*, [w:] *Język a kultura*, t. 20. *Tom jubileuszowy*, red. Anna Dąbrowska, Wrocław, s. 15–33.
- Bartmiński Jerzy, 2008b, *Polifoniczność tekstu czy podmiotu? Podmiot w dialogu z samym sobą*, [w:] *Podmiot w języku i kulturze*, red. Jerzy Bartmiński, Anna Pajdzińska, Lublin, s. 161–183.
- Bartmiński Jerzy, 2009, *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*, ed. by Jörg Zinken, London: Equinox [reprinted 2010; paperback 2012].
- Bartmiński Jerzy, 2010, *Jaké hodnoty spoluutvářejí obraz světa Slovanů?*, „Slovo a Slovestnost” nr 4, s. 329–339
- Bartmiński Jerzy, 2011, *Język – slika – svet. Etnolingvističke studije*, priredio Dejan Ajdačić, prevela Marta Beletić, Beograd.
- Bartmiński Jerzy, 2011b, „Pieśń ujdzie cało”. *O ludowym języku poetyckim*, [w:] *Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały*, t. 4. *Lubelskie, cz. I. Pieśni i obrzędy doroczne*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin, s. 33–38.

- Bartmiński Jerzy, 2014, *Polskie wartości w europejskiej aksjoserferze*. Wybór i redakcja Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Marta Nowosad-Bakalarczyk, Sebastian Wasiuta, Lublin.
- Bartmiński Jerzy, 2014, *O działaniach na tekście z perspektywy tekstologii integralnej*, [w:] *Działania na tekście w edukacji szkolnej i uniwersyteckiej*, red. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Marta Nowosad-Bakalarczyk, Tomasz Piekot, Lublin, s. 9–18.
- Bartmiński Jerzy, 2015, *Tradycja uspiońska w języku. Pytania o źródła polskiej tożsamości kulturowej*, [w:] *Tradycja dla współczesności*, t. 8. *Wartości w języku i kulturze*, red. Jan Adamowski, Marta Wójcicka, Lublin, s. 11–33.
- Bartmiński Jerzy, 2016a, *Jazyk v kontextu kultury. Dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Vybrala z polských originálů, přeložila, komentářem doplnila a úvodní a závěrečnou studii napsala Irena Vaňková, doslov James Underhill, Praha.
- Bartmiński Jerzy, 2016b, *O aktualnych zadaniach etnolingwistyki*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 28, s. 7–29.
- Bartmiński Jerzy, 2018a, *Język w kontekście kultury, czyli co dziś znaczy metafora „europejski dom”?*, Katowice [wersja angielska: *Language in the Context of Culture. The Metaphor of „Europe as Home” in This Day and Age*, translated by Adam Głaz, Katowice 2018].
- Bartmiński Jerzy, 2018b, *O założeniach i postulatach lingwistyki kulturowej (na przykładzie definicji PRACY)* „Półrocznik Językoznawczy Tertium. Tertium Linguistic Journal” 3 (1), s. 27–55.
- Bartmiński Jerzy, 2020, *W poszukiwaniu paradygmatu etnolingwistyki: glosariusz kluczowych terminów i pojęć*, „Južnoslavjanski filolog”, kn. 76, zesz. 2, s. 79–103.
- Bartmiński Jerzy, 2021, *Ludzie, których spotkałem. Sylwetki i wspomnienia*, red. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Maksymilian Piwakowski, Filip Polakowski, Lublin.
- Bartmiński Jerzy (red.), 1993, *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2. *Współczesny język polski*, Wrocław [wyd. 2. uzup. i popr. pt. *Współczesny język polski*, Lublin 2001; wyd. 3. – 2010, wyd. 4. – 2012; wyd. 5. – 2014].
- Bartmiński Jerzy (red.), 2011, *Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały*, t. 4. *Lubelskie*: cz. 1: *Pieśni i obrzędy doroczne*, cz. 2: *Pieśni i obrzędy rodzinne*, cz. 3: *Pieśni i teksty sytuacyjne*, cz. 4: *Pieśni powszechnie*, cz. 5: *Pieśni stanowe i zawodowe*, cz. 6: *Muzyka instrumentalna. Instrumentarium – wykonawcy – repertuar*, Lublin.
- Bartmiński Jerzy, Bartmińska Izabela, 1978, *Nazwiska obce w języku polskim. Problemy poprawnościowe. Słownik wymowy i odmiany*, Warszawa [wyd. 2. pt. *Słownik wymowy i odmiany nazwisk obcych*, Olsztyn 1992; wyd. 3. *Słownik wymowy i odmiany nazwisk obcych*, Bielsko-Biała 1997].
- Bartmiński Jerzy, Buczyński Mieczysław, Krystyna Długolecka, Halina Dołowy, Halina Ignatowicz, Helena Kuźnar, Jadwiga Wiejak, 1959, *O stylizacji gwarowej w „Pokładzie Joanny” Gustawa Morcinka*, „Językoznawca” 1959, nr 2 (3), s. 2–22.
- Bartmiński Jerzy, Kielak Olga, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2015, *Dlaczego wąż nie ma nóg? Zwierzęta w ludowych przykazach ustnych*, Lublin.
- Bartmiński Jerzy, Mazur Jan, 1978, *Teksty gwarowe z Lubelszczyzny*, Wrocław.
- Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2004, *Dynamika kategorii punktu widzenia w języku, tekście i dyskursie*, [w:] *Punkt widzenia w języku i kulturze*,

- red. Jerzy Bartmiński, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Ryszard Nycz, Lublin, s. 321–358.
- Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2009, *Tekstologia*, Warszawa [wyd. kolejne: 2010, 2011, 2012].
- Bartmiński Jerzy, Hernas Czesław (red.), 1986, *Kolędowanie na Lubelszczyźnie*, Wrocław.
- Bartmiński Jerzy, Sulima Roch (red.), 1991, *Kolędy polskie*, wybór i oprac. Jerzy Bartmiński, Roch Sulima, wstęp Roch Sulima, posłowie Jerzy Bartmiński, Warszawa.
- Berezovič Elena, 2019, *Ježi Bartmin'skomu – 80!*, „Naučnýj al.'manah „Tradicionnaja kul'tura”, t. 20, nr 3, s. 181–183.
- Chlebda Wojciech, 2015, *Na jubileusz Profesora Jerzego Bartmińskiego*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 27, s. 270–272.
- Chlebda Wojciech, 2022, [Nekrolog Jerzego Bartmińskiego], zob. <http://instytut.językoznawstwa.wfil.uni.opole.pl/odszedl-profesor-jerzy-bartmiński> (dostęp: 15.08.2022).
- Co to jest język folkloru?, oprac. M. Łazuk, „Literatura Ludowa” 1976, nr 4–5, s. 3–21.
- Der – *Pojęcie derywacji w lingwistyce*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin 1981.
- „E” – „Etnolingwistyka”, t. 1–7, Lublin 1988–1995; t. 8–34 jako „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury”, Lublin 1996–2022.
- ESWO – *Etyka słowa. Wybór opracowań*, t. 1, red. Jerzy Bartmiński, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Marta Nowosad-Bakalarczyk, Jadwiga Puzynina, Lublin 2017.
- Głaz Adam, 2015, *O współpracy z Profesorem Jerzym Bartmińskim osobiście i nieosobistywnie*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 27, s. 266–269.
- Głaz Adam, 2022, *Człowiek w centrum języka. Jerzy Bartmiński (1939–2022)*, „Polskie Towarzystwo Językoznawstwa Kognitywnego”, zob. <http://ptjk.org.pl/wiadomosci.html> (dostęp: 15.08.2022).
- Grzegorzczkowska Renata, 1995, *Der Lubliner antropologisch-kulturelle und kognitive Sprachwissenschaft der letzten Jahrzehnte*, [w:] *Convivium. Germanisches Jahrbuch. Polen*, Bonn, s. 153–179.
- JAK – „Język a Kultura”:
- t. 1. *Podstawowe pojęcia i problemy*, red. Janusz Anusiewicz, Jerzy Bartmiński, Wrocław 1989 [wyd. 2. 1991].
 - t. 2. *Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne*, red. Jadwiga Puzynina, Jerzy Bartmiński, Wrocław 1990 [wyd. 2. 1991].
 - t. 4. *Funkcje języka i wypowiedzi*, red. Jerzy Bartmiński, Renata Grzegorzczkowska, Wrocław 1991.
 - t. 12. *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. Janusz Anusiewicz, Jerzy Bartmiński, Wrocław 1998.
- JPjPDU – *Język polski jako przedmiot dydaktyki uniwersyteckiej. Materiały z XXII konferencji ogólnopolskiego konwersatorium Język a kultura”. Lublin, 26–27 listopada 1998*, red. Jerzy Bartmiński, Małgorzata Karwatowska, Lublin 2000.
- JOS – *Językowy obraz świata*, Lublin 1990 [wyd. 2. popr., Lublin 1999; wyd. 3. – Lublin 2004].
- Judin Aleksej V., 2019, *Ježi Bartmin'skomu – 80!*, „Naučnýj al.'manah „Tradicionnaja kul'tura”, t. 20, nr 3, s. 178–179.
- JwKW – *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin 2003.
- K – *Konotacja*. Praca zbiorowa pod red. Jerzego Bartmińskiego, Lublin 1988.
- Kaczmarek Leon, Bartmiński Jerzy, Mazur Jan, 1978, *Ugrupowanie gwar Lubelszczyzny*, „Biuletyn LTN” 1978, vol. 20, nr 1–2, s. 65–89.

- Karwatowska Małgorzata, 2022, *Jerzy Bartmiński*, „Lublin. Kultura i Społeczeństwo” nr 1–2 (111–112), rok XIX, styczeń–kwiecień, s. 98–99.
- Kljauš Vladimir, 2022, *Ježi Bartmiński* (19.09.1939–07.02.2022), „Naučný al.'manah „Tradicionnaja kul'tura”, t. 23, nr 1, s. 189–190.
- LASiS – *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, red. naczelny Jerzy Bartmiński:
T. 1. *DOM*, red. Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, Lublin 2015.
T. 2. *EUROPA*, red. Wojciech Chlebda, Lublin–Opole 2018.
T. 3. *PRACA*, red. Jerzy Bartmiński, Małgorzata Brzozowska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin 2016.
T. 4. *WOLNOŚĆ*, red. Maciej Abramowicz, Jerzy Bartmiński, Lublin–Warszawa 2019.
T. 5. *HONOR*, red. Petar Sotirov, Dejan Ajdačić, Lublin 2017.
- Lewicki Andrzej Maria, 1984, *Zeszyt próbny „Słownika ludowych stereotypów językowych”*, „Poradnik Językowy” nr 9–10, s. 587–592.
- Łaszkiwicz Monika, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, Nowosad-Bakalarczyk (red.), 2022, *Bibliografia adnotowana dorobku naukowego Profesora Jerzego Bartmińskiego*, Lublin, zob. <https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2021/0111/221942-bibliografia-jerzy-bartmiński-mnb-snb-16-09-2020-kopia.pdf>
- Maksymiuk-Pacek Beata, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława (red.), 2009, *Bibliografia adnotowana lubelskiego zespołu etnolingwistycznego (do roku 2009)*, Lublin [pozycje J. Bartmińskiego na s. 66–163].
- Maksymiuk-Pacek Beata, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława (red.), 2013, *Bibliografia pracowników IFP*, Lublin [pozycje J. Bartmińskiego na s. 96–139].
- Michalec Anna, Drozdowski Artur, 1999, *Bibliografia prac Profesora Jerzego Bartmińskiego*, [w:] *W zwierniadle języka i kultury*, red. Jan Adamowski, Stanisława Niebrzegowska, Lublin, s. 21–46.
- Nepop-Ajdaczyc Lidia, 2007, *Polska etnolingwistyka kognitywna. Pomoc dydaktyczna*, Kijów.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, Nowosad-Bakalarczyk Marta, Łaszkiwicz Monika (red.), 2022, *Bibliografia adnotowana prac Profesora Jerzego Bartmińskiego (1939–2022)*, Lublin.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, Nowosad-Bakalarczyk Marta, Wasiuta Sebastian (red.), 2022, *Bibliografia adnotowana „Etnolingwistyki” 1988–2018*, Lublin.
- Nowosad-Bakalarczyk Marta, Szadura Joanna, 2022, *Jerzy Bartmiński (1939–2022). In memoriam*, „Lublin. Kultura i Społeczeństwo” nr 1–2 (111–112), rok XIX, styczeń–kwiecień, s. 100–103.
- NW – *Nazwy wartości. Studia leksykalno-semantyczne I*, red. Jerzy Bartmiński, Małgorzata Mazurkiewicz-Brzozowska, Lublin 1993.
- ODiD – *O definicjach i definiowaniu*, red. Jerzy Bartmiński, Ryszard Tokarski, Lublin 1993.
- Piekarczyk Dorota, Szadura Joanna, 2015, *Sylwetka naukowa Profesora Jerzego Bartmińskiego*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 27, s. 257–262.
- Prorok Katarzyna, Wasiuta Sebastian, 2022a, *Jerzy Bartmiński (1939–2022) – Pożegnanie*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 34, s. 19–24.
- Prorok Katarzyna, Wasiuta Sebastian, 2022b, *Życie dla nauki i dla drugiego człowieka*, „Wiadomości Uniwersyteckie” marzec, s. 54–57.
- PP – *Profilowanie pojęć. Wybór prac*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin 1993.
- PwJiK – *Podmiot w języku i w kulturze*, red. Jerzy Bartmiński, Anna Pajdzińska, Lublin 2008.

- PwJiT – *Profilowanie w języku i w tekście*, red. Jerzy Bartmiński, Ryszard Tokarski, Lublin 1998.
- PWwJiK – *Punkt widzenia w języku i w kulturze*, red. Jerzy Bartmiński, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Ryszard Nycz, Lublin 2004.
- PWwTiD – *Punkt widzenia w tekście i w dyskursie*, red. Jerzy Bartmiński, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Ryszard Nycz, Lublin 2004.
- SLSJ – *Słownik ludowych stereotypów językowych*. Zeszyt próbny, przygotował zespół pod kierunkiem naukowym Jerzego Bartmińskiego, Wrocław 1980.
- SPiR 1998 – *Słownik ludowych stereotypów i symboli – pomysł i jego realizacja*, [dyskusja:] Czesław Hernas, Jerzy Bartmiński, Svetlana M. Tolstaja, Krzysztof Wrocławski, Anna Dąbrowska, Jan Miodek, Jolanta Ługowska, Iwona Smolka, Piotr Matywiecki, Roch Sulima, „Literatura Ludowa”, nr 6, s. 51–71.
- SPiR 2000 – *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, [dyskusja:] Roch Sulima, Jadwiga Sambor, Władysław Kupiszewski, Renata Grzegorzczkova, Jadwiga Puzynina, Hanna Popowska-Taborska, Elżbieta Sękowska, Anna Engelking, Joanna Partyka, „Literatura Ludowa” nr 1, s. 35–48.
- SSiSL – *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Koncepcja całości i redakcja Jerzy Bartmiński, zastępca redaktora Stanisława Niebrzegowska [od cz. 3. Niebrzegowska-Bartmińska]:
 T. 1. *Kosmos*, cz. 1. *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, Lublin 1996; cz. 2. *Ziemia, woda, podziemie*, Lublin 1999; cz. 3. *Meteorologia*, Lublin 2012; cz. 4. *Świat, światło, metale*.
 T. 2. *Rośliny*, cz. 1. *Zboża*, Lublin 2017; cz. 2. *Warzywa, przyprawy, rośliny przemysłowe*, Lublin 2018; cz. 3. *Kwiaty*, Lublin 2019; cz. 4. *Zioła*, Lublin 2019; cz. 5. *Drzewa iglaste*, Lublin 2020; cz. 6. *Drzewa liściaste*, Lublin 2021; cz. 7. *Krzewy i krzewinki*, Lublin 2022.
- Sulima Roch, 1990, *Słowa, sny, słowniki i „wypisy” z Miłosza*, „Regiony”, s. 123–126.
- Tolstaja Svetlana M., 1993, *Ĕtnolingvistika v Ljubline*, „Slavjanovedenie” nr 3, s. 47–59.
- Tolstaja Svetlana M., 2005, *Ĕtnolingvistika Eži Bartmin’skogo*, [w:] Jerzy Bartmiński, *Jazykovej obraz mira: očerki po Ĕtnolingvistike*, Moskwa 2005, s. 9–20.
- TPT – *Tekst. Problemy teoretyczne*, red. Jerzy Bartmiński, Barbara Boniecka, Lublin 1998.
- TAiI – *Tekst. Analizy i interpretacje*, red. Jerzy Bartmiński, Barbara Boniecka, Lublin 1998.
- Underhill James, 2013, *Reflections upon Bartmiński’s ethnolinguistic approach to language and culture*, [w:] *The Linguistic Worldview. Ethnolinguistics, Cognition, and Culture*, ed. Adam Głaz, David Danaher, Przemysław Łozowski, London, s. 339–349.
- Underhill James, 2022, *Jerzy Bartmiński – Citoyen du monde*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 34, s. 41–49.
- Vaňková Irena, 2010, *Úvodem: na cestě kognitivní (etno)lingvistice*, „Slovo a Slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka” 71, nr 4, s. 245–249.
- Vaňková Irena, 2016, *Jerzy Bartmiński a liblínská škola kognitivní etnolingvistiky*, [w:] Jerzy Bartmiński, *Jazyk v kontextu kultury. Dvanáct statí z lublínské kognitivní etnolingvistiky*. Vybrala z polských originálů, přeložila, komentářem doplnila a úvodní a závěrečnou studii napsala Irena Vaňková, doslov James Underhill, Praha, s. 139–145.
- Vinogradova Ljudmila, 2019, *Ježi Bartmin’skomu – 80!*, „Naučnyj al.’manah „Tradicionnaja kul’tura”, t. 20, nr 3, s. 180–181.

- WJOSS 1–6 – *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*:
T. 1. red. Maciej Abramowicz, Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Lublin 2012.
T. 2. *Wokół europejskiej aksjofery*, red. Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin 2014.
T. 3. *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Lublin 2014.
T. 4. *Słownik językowy – leksykon – encyklopedia w perspektywie badań porównawczych*, red. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Beata Żywicka, Lublin 2018.
T. 5. *Koncepty i ich eksplikowanie*, red. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Dorota Pazio-Wlazłowska, Lublin 2019.
T. 6. *Jedność w różnorodności. Wokół słowiańskiej aksjofery*, red. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Dorota Pazio-Wlazłowska, Lublin 2019.
- WPWO – *Współczesna polszczyzna wybór opracowań*:
T. 1. *Problemy dydaktyczne. Bibliografia. Etykieta językowa*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin 2004.
T. 2. *Warianty języka*, red. Jerzy Bartmiński, Joanna Szadura, Lublin 2003.
T. 3. *Akty i gatunki mowy*, red. Jerzy Bartmiński, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, Lublin 2004.
T. 4. *Tekstologia*, część pierwsza, red. Jerzy Bartmiński, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin 2004.
T. 5. *Tekstologia*, część druga, red. Jerzy Bartmiński, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin 2004.
T. 6. *Części mowy*, red. Jerzy Bartmiński, Marta Nowosad-Bakalarczyk, Lublin 2003.
T. 9. *Prozodia, fonetyka, fonologia*, red. Jerzy Bartmiński, Marta Nowosad-Bakalarczyk, Lublin 2010.
- Zinken Jörg, 2009, *The Ethnolinguistic School of Lublin and Anglo-American cognitive linguistics*, [w:] Bartmiński Jerzy, 2009, *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*, London, s. 1–5.
- Zinken Jörg, 2015, *Lubelska szkoła etnolingwistyczne a anglo-amerykańskie językoznawstwo kognitywne*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 27, s. 273–277.
- Żmigrodzki Piotr, 2019, *Profesor Jerzy Bartmiński i doskonałość naukowa (na osiemdziesięciolecie urodzin)*, „Język Polski” nr 3, s. 118–119.

